

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

การวิจัยเรื่อง การจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง และความสามารถในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา ได้ศึกษาเอกสารแนวคิดของการเรียนรู้ การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเรียนรู้

การเรียนรู้ เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมทั้ง กายภาพ จิตภาพ สังคม และวัฒนธรรม ผลจากปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องนี้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในตัวคน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มีผลต่อพฤติกรรมของบุคคล (วิกิร ตัณฑุทโธ, 2536: 111) ซึ่งสอดคล้องกับ สุวัฒน์ วัฒนวงศ์ (2544: 87) ที่ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับสิ่งเร้า และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าวควรมีลักษณะที่ถาวรพอสมควร ซึ่งก็คือ การได้รับประสบการณ์นั่นเอง และวิชัย วงษ์ใหญ่ (2542: 56) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นเรื่องของทุกคน คักดีศรีของผู้เรียนจะมีได้เมื่อมีโอกาสในการเลือกเรียนในเรื่องที่หลากหลายและมีความหมายแก่ตนเอง การเรียนรู้มีองค์ประกอบ 2 ด้าน คือ องค์ประกอบภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อม โรงเรียน สิ่งอำนวยความสะดวก และครู องค์ประกอบภายใน ได้แก่ การคิดเป็น ฟังตนเองได้ มีอิสรภาพ ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์ มีความคิดเชิงเหตุผล มีจิตสำนึกในการเรียนรู้ มีเจตคติเชิงบวกต่อการเรียนรู้ (วิชัย วงษ์ใหญ่, 2542: 56)

การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมิได้เกิดขึ้นจากการฟังคำบรรยายหรือทำตามที่ครูผู้สอนบอก แต่อาจเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์ต่างๆ ต่อไปนี้ (Burman, 1969 อ้างถึงใน สมคิด อิศระวัฒน์, 2543: 82-83)

1. การเรียนรู้โดยบังเอิญ (random or incidental learning) การเรียนรู้แบบนี้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ มิได้เกิดจากความตั้งใจ

2. การเรียนรู้ด้วยตนเอง (self-directed learning) เป็นการเรียนรู้ด้วยความตั้งใจของผู้เรียน ซึ่งมีความปรารถนาจะรู้ในเรื่องนั้น ผู้เรียนจึงคิดหาวิธีการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่างๆ หลังจากนั้นจะมีการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเองจะเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่มีความสำคัญในโลกยุคโลกาภิวัตน์ บุคคลซึ่งสามารถปรับตนเองให้ตามทันความก้าวหน้าของโลกโดยใช้สื่ออุปกรณ์ยุคใหม่ได้ จะทำให้เป็นคนที่มีความรู้และประสบความสำเร็จได้อย่างดี

3. การเรียนรู้โดยกลุ่ม (collaborative learning) การเรียนรู้แบบนี้เกิดจากการที่ผู้เรียนรวมกลุ่มกันแล้วเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาบรรยายให้กับสมาชิกทำให้สมาชิกมีความรู้เรื่องที่วิทยากรพูด

4. การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา (formal learning) เป็นการเรียนแบบเป็นทางการ มีหลักสูตร การประเมินผล มีระเบียบการเข้าศึกษาที่ชัดเจน ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนด เมื่อปฏิบัติครบถ้วนตามเกณฑ์ที่กำหนดก็จะได้รับปริญญา หรือประกาศนียบัตร

จากแนวความคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้อาจเกิดได้หลายวิธี และการเรียนรู้นั้นไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นในสถาบันการศึกษาเสมอไป การเรียนรู้อาจเกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้โดยการเรียนรู้จากตนเอง หรือจากการเรียนโดยกลุ่มก็ได้ และการที่บุคคลมีความตระหนักเรียนรู้ที่อยู่ในจิตสำนึกของบุคคลนั้น การเรียนรู้โดยการเรียนรู้จากตนเองจึงเป็นตัวอย่างของการเรียนรู้ในลักษณะที่เป็นการเรียนรู้ (learning)

การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy)

ในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่นั้น มีข้อควรพิจารณาสรุปเป็นประเด็นที่สำคัญได้ดังนี้ (ชัยฤทธิ์ โพนิศุวรรณ, 2541: 8)

1. เมื่อผู้ใหญ่ตระหนักว่าการเรียนรู้สามารถตอบสนองความต้องการ (needs) และความสนใจของตนเอง นั่นหมายถึงผู้ใหญ่ถูกกระตุ้นที่จะเรียนรู้แล้ว จุดนี้นั่นเองเป็นจุดเหมาะสมในการเริ่มต้นกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

2. ผู้ใหญ่มุ่งให้การเรียนรู้เกิดประโยชน์กับชีวิตจริง (life-centered) ดังนั้น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ควรใช้สถานการณ์จริงในชีวิตเป็นเนื้อหาของการเรียนรู้

3. แหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ที่ดีที่สุดของผู้ใหญ่ คือ ประสบการณ์

4. ผู้ใหญ่มีความต้องการอย่างแรงกล้าที่จะชี้นำตนเอง (self-directing)

5. ความแตกต่างระหว่างบุคคล (individual differences) ของผู้ใหญ่เพิ่มมากขึ้นตามอายุ

Knowles (1978 อ้างถึงใน ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ, 2541: 9-10) ได้แนะนำคำว่า Andragogy มีความเชื่อเบื้องต้นเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ต่างจากเด็ก ดังนี้คือ

1. อัตมโนทัศน์เปลี่ยนแปลงไป (change in self-concepts) จากการพึ่งพาผู้อื่นไปสู่การชี้นำตนเอง (self-directedness) เพิ่มขึ้น การเรียนรู้ที่เหมาะสมควรเป็นแนววิถีที่ผู้ใหญ่ชี้นำตนเองในการเรียนรู้ (self-direction in learning)

2. บทบาทของประสบการณ์ (role of experience) ผู้ใหญ่สะสมประสบการณ์เพิ่มขึ้น เป็นการขยายฐานที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ การเรียนรู้ที่เหมาะสมจึงควรเป็นแนวที่ใช้ประโยชน์จากประสบการณ์เดิม

3. ความพร้อมที่จะเรียนรู้ (readiness to learn) จากความเชื่อเบื้องต้นว่า เมื่อบุคคลเป็นผู้ใหญ่บรรลุนิติภาวะ ความพร้อมในการเรียนรู้เริ่มเป็นผลจากการพัฒนาทางชีววิทยาหรือทางร่างกายน้อยลง ในทางกลับกัน ความพร้อมในการเรียนรู้จะเป็นผลจากภารกิจพัฒนาการ (developmental tasks) มากขึ้น ภารกิจพัฒนาการเป็นความสามารถที่ต้องมีในบุคคลเพื่อตอบสนองต่อบทบาททางสังคม

4. ความมุ่งหมายของการเรียนรู้ (orientation to learning) จากความเชื่อในแง่ระยะเวลาของการใช้ประโยชน์ของการเรียนรู้ เด็กมองการใช้ประโยชน์ของการเรียนรู้ในโรงเรียนในระยะยาวคือ เรียนรู้เพื่อเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้ในขั้นที่สูงขึ้นในอนาคต แต่ผู้ใหญ่ส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ก็เพื่อใช้ประโยชน์ได้จริงได้ทันทีในชีวิตจริง

ชัยฤทธิ์ โภธิสุวรรณ (2541: 10) กล่าวว่า การเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) โดยสรุปสามารถแสดงให้เห็นความสำคัญของอัตมโนทัศน์ของผู้ใหญ่ที่รับรู้ว่าคุณสามารถชี้นำตนเองในการเรียนรู้ได้ (self-direction in learning) และหากจัดสภาพการเรียนรู้ที่เอื้อต่อคุณลักษณะนี้ย่อมทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพและคงทน จากคุณลักษณะที่เด่นนี้นำไปสู่แนวคิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับคุณลักษณะเด่นนี้คือ แนวคิดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง (concept of self-directed learning)

ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม

มโนทัศน์ของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีกลุ่มมนุษยนิยม ซึ่งมีความเชื่อเกี่ยวกับความอิสระ และความเป็นตัวของตัวเองของมนุษย์ ดังที่ ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2544: 21-24) กล่าวถึงความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ไว้สรุปได้ว่า มนุษย์ทุกคนมีธรรมชาติเป็นคนดี มีเสรีภาพและความเป็นตนเอง มีความเป็นปัจเจกชนและศักยภาพ มีตนเองและการรับรู้ตนเอง มีการเป็นจริงในสิ่งที่ตนสามารถเป็นได้ มีการรับรู้ มีความรับผิดชอบและความเป็นมนุษย์

แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับที่ สุรางค์ โค้วตระกูล (2544: 331) ได้สรุปความเชื่อพื้นฐานของนักจิตวิทยามนุษยนิยม 3 ท่านคือ Abraham Maslow, Carl Rogers และ Arthur Combs ซึ่ง Maslow (1987) ที่กล่าวไว้ในแนวเดียวกันโดยเน้นถึงความสำคัญของปัจเจกบุคคลและความสำคัญของพัฒนาการอย่างเต็มที่ตามศักยภาพของแต่ละบุคคล ซึ่ง Rogers (1969 อ้างถึงใน สุรางค์ โค้วตระกูล, 2544: 334-335) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับหลักของการเรียนรู้แบบมนุษยนิยมไว้ในหนังสือชื่อว่า Freedom to Learn ไว้ดังนี้

1. โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะเรียนรู้
2. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้เรียนรับรู้ว่ามีวิชาที่เรียนมีความหมายและมีความสัมพันธ์ต่อจุดมุ่งหมายของชีวิตของผู้เรียน
3. ผู้เรียนจะต่อต้านการเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้สึกว่าเป็นการกระทำที่กระทบกระเทือนซึ่งเชื่อความรู้สึกเกี่ยวกับ “ตน” (self) ของผู้เรียน
4. ในกรณีที่การชู่เชี่ยจากสิ่งภายนอก (external threats) ลดลง ผู้เรียนอาจจะค่อยๆ ยอมรับการเรียนรู้ที่ผู้เรียนรู้สึกว่าเป็นการกระทบกระเทือนต่อ “ตน” (self) ได้บ้าง
5. ผู้เรียนอาจจะยอมรับรู้ประสบการณ์ใหม่ ๆ และเริ่มเรียนรู้ ถ้าหากการชู่เชี่ยจากสิ่งภายนอกต่อ “ตน” ต่ำ
6. การเรียนรู้ที่สำคัญมักจะเกิดจากการลงมือกระทำของผู้เรียนเอง (learning by doing)

7. ถ้าผู้เรียนมีส่วนร่วมและมีความรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้จะช่วยในการเรียนรู้มากขึ้น

8. ถ้าผู้เรียนเป็นผู้ริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยทุ่มเททั้งด้านความรู้สึกละสติปัญญา จะเป็นผลให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้มากขึ้นอยู่ตลอดเวลา

9. การส่งเสริมให้ผู้เรียนประเมินผลสิ่งที่เรียนรู้ด้วยตนเอง จะช่วยให้ผู้เรียนมีความคิดอิสระ เป็นตัวของตัวเอง มีความเชื่อมั่นในตัวเอง และมีความคิดสร้างสรรค์

10. การเรียนรู้ที่จะเป็นประโยชน์ที่สุดต่อการมีชีวิตอยู่ในสมัยปัจจุบันก็คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ และผู้เรียนจะต้องกล้าที่จะเปิดโอกาสให้ตนเองมีประสบการณ์ใหม่ และพยายามที่จะรับการเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาในชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต

นอกจากนี้ สุรางค์ โค้วตระกูล (2544: 337) ได้สรุปหลักการพื้นฐานของการศึกษาแนวมนุษยนิยมจากความคิดเห็นของ Maslow, Roger และ Combs ไว้ดังนี้

1. ผู้เรียนจะเรียนรู้ก็ต่อเมื่อความต้องการพื้นฐาน 4 ประเภทแรก หรือความต้องการที่ขาด หรือจะต้องซ่อม (deficiency needs) ของผู้เรียนได้รับการตอบสนองดังปรารถนา

2. ความรู้สึก (feeling) มีความสำคัญเท่ากับความจริง ฉะนั้น การเรียนรู้ว่าควรจะรู้สึกอย่างไร มีความสำคัญเท่ากับการเรียนรู้ควรจะคิดอย่างไร (facts)

3. ผู้เรียนจะเรียนรู้ก็ต่อเมื่อบทเรียนนั้นเป็นสิ่งที่ผู้เรียนสนใจและต้องการจะเรียนรู้

4. การเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการการเรียนรู้ว่าควรจะเรียนรู้อย่างไร (process of learning) มีความสำคัญมากกว่าการเรียนรู้เนื้อหาความจริงต่าง ๆ

5. การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เรียนไม่รู้สึกว่าตนถูกขู่เข็ญ หรือมีความหวาดกลัว

6. การประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตัวของผู้เรียนเอง มีความหมายและมีประโยชน์ต่อผู้เรียนมากกว่าการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยผู้อื่น

Knowles (1975: 14–20) ได้เสนอข้อสรุปตามแนวทฤษฎีมนุษยนิยม เกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์กับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองไว้ 5 ประการดังนี้

1. มนุษย์เติบโตด้วยความสามารถ และความต้องการที่จะชี้นำตนเอง
2. ประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นแหล่งความรู้สำหรับการเรียนรู้
3. บุคคลแต่ละคนเรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการกระทำในชีวิตของแต่ละคน
4. ธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้ใหญ่เป็นการเรียนรู้ที่มีปัญหาเป็นศูนย์กลาง
5. ผู้เรียนที่เรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองได้รับแรงจูงใจภายในหลาย ๆ ประการ เช่น ความต้องการที่จะมีความภาคภูมิใจในตนเอง (self-esteem) ความอยากรู้อยากเห็น ความปรารถนาที่จะประสบความสำเร็จและความพอใจในความสำเร็จ

จากข้อมูลดังกล่าว สรุปได้ว่า แนวคิดของกลุ่มมนุษยนิยม เป็นการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระที่จะเลือกเรียนตามความต้องการและความสนใจ เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ เน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่าเนื้อหาวิชา และให้โอกาสผู้เรียนประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้สึกที่ดีต่อการเรียนรู้และสามารถเรียนรู้ได้ดี

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

ความหมายของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ดังนี้

สมคิด อิศระวัฒน์ (2538: 4) กล่าวว่า การเรียนรู้ด้วยตนเอง หมายถึง การที่ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง โดยอาศัยความช่วยเหลือหรือไม่ก็ได้ ผู้เรียนวิเคราะห์ความต้องการที่จะเรียนรู้ของตน กำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้ แยกแยะ เจาะจง แหล่งข้อมูลในการเรียนรู้ คัดเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมและประเมินผลการเรียนรู้นั้น ๆ

ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2541: 4) กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะด้วยความช่วยเหลือสนับสนุนจากภายนอกตัวผู้เรียนหรือไม่ก็ตาม

ริเริ่มการเรียนรู้ เลือกเป้าหมาย แสวงหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้ จนถึง การประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง

Knowles (1975: 18) กล่าวถึงการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองไว้ สรุปได้ว่า การเรียนรู้ โดยการชี้นำตนเองเป็นกระบวนการที่ผู้เรียนคิดริเริ่มการเรียนรู้เอง โดยวินิจฉัยความต้องการในการเรียนรู้ของตน กำหนดเป้าหมาย และสื่อการเรียน ติดต่อกับบุคคลอื่น หาแหล่งความรู้ เลือกใช้ยุทธวิธีการเรียนรู้เสริมแผนการเรียนรู้ และประเมินผลการเรียนของตน ซึ่งอาจจะได้รับหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นก็ตาม

Skager (1977: 133) กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ส่วนบุคคล ผู้เรียนมีเป้าหมายในการพัฒนาทักษะ ความสามารถในการวางแผน การบริหาร การจัดการ และการประเมินผลกิจกรรมการเรียนรู้ของตนเอง และในฐานะที่เป็นสมาชิกของกลุ่ม การเรียนที่ร่วมมือกัน

Griffin (1983: 153) กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง เป็นการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เฉพาะของบุคคล โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาการเรียนรู้ ความสามารถในการวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตน

Brookfield (1984: 61) ได้สรุปการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองไว้ว่า หมายถึง การแสวงหาความรู้โดยผู้เรียนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่ชัดเจน ควบคุมกิจกรรมการเรียนของตนในด้านเนื้อหาและวิธีการเรียน โดยอาจขอความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น การกำหนด และใช้หนังสือประกอบการเรียนหรือบทความต่าง ๆ จากบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเลือกวิธีการประเมินผลการเรียนรู้ด้วยตนเอง

จากความหมายของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การเรียนรู้ โดยการชี้นำตนเอง หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนริเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามความสนใจ ความต้องการ และความถนัด มีเป้าหมาย รู้จักแสวงหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้ จนถึงประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง โดยจะดำเนินการด้วยตนเองหรือร่วมมือช่วยเหลือกับผู้อื่นหรือไม่ก็ได้

ความสำคัญของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

นักการศึกษาได้เสนอแนวคิดที่แสดงให้เห็นความสำคัญของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองไว้ดังนี้

Knowles (1975: 14-15) กล่าวถึงความสำคัญของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองไว้สรุปได้ดังนี้

1. บุคคลที่เรียนรู้ด้วยการริเริ่มของตนเองจะเรียนได้มากกว่า ดีกว่า มีความตั้งใจ มีจุดมุ่งหมายและมีแรงจูงใจสูงกว่า สามารถนำประโยชน์จากการเรียนรู้ไปใช้ได้ดีกว่าและยาวนานกว่าคนที่เรียนโดยเป็นเพียงผู้รับ หรือรอการถ่ายทอดจากครู

2. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองสอดคล้องกับพัฒนาการทางจิตวิทยา และกระบวนการทางธรรมชาติ ทำให้บุคคลมีทิศทางของการบรรลุผลภาวะจากลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง คือ เมื่อตอนเด็ก ๆ เป็นธรรมชาติที่จะต้องพึ่งพิงผู้อื่น ต้องการผู้ปกครองปกป้องเลี้ยงดู และตัดสินใจแทนให้ เมื่อเติบโตมีพัฒนาการขึ้นเรื่อย ๆ พัฒนาการตนเองไปสู่ความเป็นอิสระ ไม่ต้องพึ่งพิงผู้ปกครอง ครู และผู้อื่น การพัฒนาเป็นไปในสภาพที่เพิ่มความเป็นตัวของตัวเอง

3. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองทำให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับพัฒนาการใหม่ ๆ ทางการศึกษา เช่น หลักสูตร ห้องเรียนแบบเปิด ศูนย์บริการวิชาการ การศึกษาอย่างอิสระ มหาวิทยาลัยเปิด ล้วนเน้นให้ผู้เรียนรับผิดชอบต่อการเรียนรู้เอง

4. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองทำให้มนุษย์อยู่รอด การมีความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ เกิดขึ้นเสมอทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาเรียนรู้ การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองจึงเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต

นอกจากนี้ Knowles ยังกล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องสอนให้ผู้เรียนเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง สรุปได้ว่า ทุกวันนี้คนส่วนใหญ่แสวงหาการศึกษาระดับที่สูงขึ้น ได้เรียนรู้ทักษะการเรียนรู้จากการสอนของครูจึงยังไม่รู้วิธีวินิจฉัยความต้องการในการเรียนของตนเอง ไม่สามารถกำหนดจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ของตนเอง ไม่สามารถระบุแหล่งความรู้ที่ต้องการ และวางแผนการใช้ยุทธวิธี สื่อการเรียน และแหล่งความรู้เหล่านั้น หรือแม้แต่ประเมินและตรวจสอบความถูกต้องของผลการเรียนรู้ของตนเอง

สมบัติ สุวรรณพิทักษ์ (2541: 3) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่ได้ผลว่าควรจะเป็น การเรียนที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง โดยมีสาเหตุสรุปได้ 2 ประการ คือ

ประการแรก เป็นวิธีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับสภาพและกระบวนการพัฒนาทางจิตวิทยา คือ เมื่อมนุษย์ลืมหืมตามองโลก มนุษย์เราช่วยตัวเองไม่ได้ต้องคอยพึ่งพาพ่อแม่ และคนอื่นอยู่ ตลอดเวลา เมื่อเติบโตขึ้นมนุษย์ก็ค่อย ๆ เปลี่ยนบุคลิกภาพเป็นผู้ใหญ่ที่ไม่พึ่งคนอื่นอย่างเดียวยุติ เริ่ม เข้ามาสู่การพัฒนาขั้นสูงสุด คือ การที่มีความรับผิดชอบในชีวิตของตนเอง ไม่พึ่งคนอื่น และสิ่งนี้ คือการพัฒนาไปสู่การรู้จักการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

ประการที่สอง มีหลักฐานอ้างอิงที่แน่ชัดว่า ผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ส่วนมาก เป็นผู้ที่มีความคิดที่เป็นของตัวเอง และเข้ามาเรียนด้วยความเข้าใจ มิได้ถูกบังคับ ถ้าได้เรียนด้วยความสมัครใจจะเป็นผู้ที่เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้มากกว่า และดีกว่าผู้ที่เข้ามาเรียนโดยการถูกบังคับ ทั้งนี้ก็เพราะว่าการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ผู้เรียนมีจุดประสงค์หรือเป้าหมายที่แน่นอน มีแรงจูงใจ นอกจากนี้แล้วผู้เรียนมักจะนำผลที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่าและ นานกว่า

Hmelo and Lin (2000: 229) กล่าวว่า การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเป็นความสามารถ ที่ช่วยให้มนุษย์มีการพัฒนาทางปัญญา เป็นการปรับและประยุกต์ใช้ความรู้ไปสู่สถานการณ์ใหม่ ยอมรับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงความรู้ที่มีอยู่ไปสู่ระดับของความเข้าใจใหม่ประสบการณ์จาก การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเป็นสิ่งสำคัญ ที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติงานและเป็นผู้ แก้ปัญหา

Larisey (1994: 9-10) กล่าวถึง ความสำคัญของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองว่าเป็น ธรรมชาติส่วนหนึ่งของชีวิตที่ไม่มีใครตระหนักเพราะครูไม่เคยนำเสนอการเรียนรู้ในลักษณะนี้ใน ชั้นเรียน แต่ในอนาคตผู้เรียนจะต้องมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเองเพิ่มขึ้นมากกว่า ในอดีต จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการฝึกหัดที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้อธิบายรูปแบบการเรียนรู้ของ ตนเองและประเมินความพร้อมของตนเอง เพื่อเตรียมที่จะนำไปสู่ความรับผิดชอบในการเรียนรู้ ของตนเองมากขึ้น

Maker and Neison (1995: 11-12) กล่าวถึง ความสำคัญของการเรียนรู้โดยการชี้นำ ตนเองว่า การที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของตน จะทำให้เรียนรู้ได้ดีขึ้นและการที่ผู้เรียนรู้ใน เนื้อหาที่ตนเองเลือกเองจะมีแรงจูงใจมากขึ้น

จากความสำคัญและประโยชน์ของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองดังกล่าวข้างต้น จะเห็นว่าการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเป็นคุณลักษณะที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่มีประสิทธิภาพ ช่วยให้ผู้เรียนมีความตั้งใจและมีแรงจูงใจสูง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความยืดหยุ่นมากขึ้น มีการปรับพฤติกรรมการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รู้จักเหตุผล รู้จักคิดวิเคราะห์ ปรับและประยุกต์ใช้วิธีการแก้ปัญหาของตนเอง จัดการกับปัญหาได้ดีขึ้น และสามารถนำประโยชน์ของการเรียนรู้ไปใช้ได้ดีและยาวนานขึ้น ทำให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียน นอกจากนี้วิธีการเรียนยังสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล สอดคล้องกับพัฒนาการทางจิตวิทยา และธรรมชาติของมนุษย์ รวมทั้งพัฒนาการใหม่ทางการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาในปัจจุบันที่จะต้องมีการเตรียมผู้เรียนให้มีประสบการณ์ในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเพื่อเป็นแนวทางในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ลักษณะและขั้นตอนของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองมีด้วยกันหลายแบบ ดังที่ Griffin (1975 อ้างถึงใน สมคิด อิศระวัฒน์, 2541: 10-11) ได้จำแนกออกเป็น 5 กลุ่ม ดังนี้คือ

1. กลุ่มที่เชื่อแนวความคิดของ Knowles (The Knowles Group Learning Stream) Knowles เสนอแนะรูปแบบของ “learning contract” ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้ผู้เรียน เรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง
2. กลุ่มที่เชื่อแนวความคิดของ Tough (The Tough Adult Learning Projects Stream) รูปแบบที่สำคัญของกลุ่มนี้คือ “learning project” ที่เป็นตัวชี้ว่าบุคคลนั้นมีส่วนในการเรียนรู้ด้วยตนเองมากน้อยเพียงใด
3. กลุ่มที่เชื่อเรื่องบทเรียนสำเร็จรูป (Individualized Program Instruction) ตามแนวความคิดของ Skinner ซึ่ง Griffin วิจารณ์ว่า วิธีการนี้เป็นวิธีการที่เรียนโดยการชี้นำตนเอง (self-directed approach) แต่มิใช่การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง (self-directed learning) ลักษณะที่น่าจะเป็นคือ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการกำกับของครู (teacher-directed learning) มากกว่า
4. กลุ่มที่จัดในรูปแบบที่ไม่ได้จัดแบบสถานศึกษา (Non-traditional Institutional Arrangements) สิ่งที่ทำให้คือ ประกาศนียบัตรสำหรับบุคคลภายนอก หน่วยกิตสำหรับประสบการณ์

ชีวิต ฯลฯ หรืออีกนัยหนึ่ง กลุ่มคนที่มาเรียนในรูปแบบนี้มีความคาดหวังในความรู้ สัมครมาเรียนตามความสนใจ

5. กลุ่มที่เรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตมนุษย์

จากแนวความเชื่อ สมมติฐานและประสบการณ์ที่แตกต่างกัน จึงทำให้การตีความหมายของลักษณะการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองที่แตกต่างกันออกไป และยึดถือในรูปแบบที่ต่างกัน

อย่างไรก็ดีถ้าเรามีความเชื่อว่า การที่บุคคลมีพฤติกรรมการเรียนแบบเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง (self-directed learning) แล้วจะนำไปเป็นบุคคลที่ใฝ่รู้ตลอดชีวิต (lifelong learner) นั้น การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองควรมีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

Bouchard (1994: 131-132) ได้สรุปลักษณะการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองตามแนวคิดของ Tough (1971), Guglielmino L.M. (1977) และ Spear and Mocker (1984) ได้ 3 ลักษณะตามลำดับดังนี้

1. ลักษณะที่เป็นตัวแปรด้านการเรียนการสอน Tough (1971) เน้นที่กิจกรรมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองที่มีขั้นตอนประกอบด้วย การวางแผน และการดำเนินตามแผน ตามแนวคิดนี้ ผู้เรียนจะได้ประโยชน์จากการเรียนรู้ จึงจัดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเป็นตัวแปรด้านการเรียนการสอน

2. ลักษณะที่เป็นตัวแปรด้านจิตวิทยา Guglielmino L. M. (1977) เน้นที่แรงจูงใจของผู้เรียนแต่ละคนที่จะชี้นำตนเองในการเรียนรู้ ในทัศนะนี้ผู้ที่เรียนรู้โดยการชี้นำตนเองได้ดีต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกภาพในการชี้นำตนเอง การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองจึงเป็นตัวแปรทางด้านจิตวิทยา

3. ลักษณะที่เป็นตัวแปรที่เป็นระบบ Spear and Mocker (1984) มีความเห็นว่า ลักษณะทั้ง 2 ด้าน ดังที่ Tough และ Guglielmino กล่าวถึงนั้น ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองจะเกิดได้ต้องมีสถานการณ์มาประกอบด้วย ดังนั้นจึงมีทัศนะต่อการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองในลักษณะของตัวแปรที่เป็นระบบ

Candy (1991: 133-135) กล่าวว่า ผู้ที่สามารถเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองจะมีคุณลักษณะสรุปได้ดังนี้

1. มีความคิดริเริ่มในการวินิจฉัยหรือประเมินความต้องการในการเรียนรู้ของตนเอง อาจจะช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือไม่ก็ได้
2. เลือกแหล่งที่เหมาะสมเพื่อช่วยในการเรียนรู้ และถ้าจำเป็นก็อาจหามาตรการอื่นในการเรียนที่ไม่ต้องเรียนรู้เองก็ได้
3. รู้จักพัฒนาเกณฑ์ที่ประเมินการเรียนรู้ของตนเอง โดยการค้นหาคำตอบและการให้เหตุผล
4. รู้จักถามเหตุผลของการมีกฎระเบียบ กระบวนการ หลักการ และข้อสมมติฐานที่ยอมรับได้โดยปริยาย
5. ปฏิเสธที่จะเห็นด้วยหรือปฏิบัติตามในสิ่งที่ผู้อื่น (ครูหรือผู้ฝึก) ต้องการ ถ้าเห็นว่าเป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้
6. ตระหนักในทางเลือก ทั้งโดยยุทธศาสตร์ทางการศึกษาและการแปลความหมาย และทางเลือกที่สอดคล้องกับแนวความคิดและวัตถุประสงค์ของตนเองอย่างมีเหตุผล
7. ทบทวนกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ในฐานะเป็นพัฒนาการทางความรู้และสังคม และสามารถปรับยุทธศาสตร์ของตนเองเพื่อเสริมศักยภาพในการเรียนรู้
8. มองเป้าหมาย นโยบาย และแผนอย่างอิสระโดยปราศจากแรงกดดันจากผู้อื่น
9. พัฒนาความเข้าใจในความเป็นไปต่างๆ จนสามารถอธิบายกับผู้อื่นได้
10. สร้างกรอบแนวคิดได้ชัดเจนอย่างอิสระ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแนวความคิดเมื่อมีเหตุผล
11. สามารถแสวงหาความรู้ได้เองด้วยความกระตือรือร้นอย่างสม่ำเสมอ โดยไม่พึ่งการเสริมแรงหรือรางวัลจากผู้อื่น
12. ระบุค่านิยมส่วนตัวและความสนใจของตัวเองได้

13. เต็มใจและสามารถยอมรับแนวความคิดอื่นที่ถูกต้องและเผชิญกับการต่อต้านอุปสรรค รวมทั้งการวิจารณ์เป้าหมายของตนเองโดยปราศจากโทสะ

14. สามารถประเมินข้อบกพร่องและข้อจำกัดของตนเองในฐานะผู้เรียนได้

นอกจากนี้ Candy (1991: 22-23) ได้เสนอมิติในการพิจารณาเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองออกเป็น 2 มิติ คือ

1. มิติที่เป็นเป้าหมาย เป็นคุณลักษณะของผู้เรียน ได้แก่ ความรับผิดชอบและการจัดการตนเอง

2. มิติที่เป็นกระบวนการ เป็นกระบวนการของความรู้ความเข้าใจ และกระบวนการคิดวิเคราะห์

Guglielmino (1977: 34) กล่าวถึง ลักษณะการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองว่าจะต้องอาศัยเงื่อนไขของการจัดสภาพการเรียนรู้ ซึ่งเกิดขึ้นได้ในสถานการณ์หลายอย่าง โดยอาจพิจารณาได้ใน 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะที่เป็นการจัดการเรียนการสอน การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเกิดขึ้นได้ทั้งในชั้นเรียนที่มีครูเป็นผู้นำในการเรียน และผู้เรียนวางแผนกำหนดโครงการเรียนรู้ด้วยตนเอง

2. ลักษณะที่เป็นบุคลิกลักษณะของผู้เรียน ซึ่งประกอบขึ้นด้วยเจตคติ ค่านิยมและความสามารถของผู้เรียน ซึ่งจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้สูงสุดเมื่อมีการจัดสภาพการเรียนรู้ที่ส่งเสริมกัน ลักษณะการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองจึงเป็นบุคลิกลักษณะที่ซับซ้อนที่แต่ละบุคคลมีไม่เท่ากัน

Brockett and Hiemstra (1991: 25-33) ได้สังเคราะห์ลักษณะการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองและเสนอในรูปแบบการเน้นความรับผิดชอบส่วนบุคคลหรือ The Personal Responsibility Orientation (PRO) Model แสดงความแตกต่าง และความเหมือนระหว่างการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองในลักษณะที่เป็นวิธีการสอน และเป็นคุณลักษณะทางบุคลิกลักษณะ โดยได้อธิบายถึงส่วนประกอบในการทำความเข้าใจการชี้นำตนเอง 4 ส่วนดังนี้

1. ความรับผิดชอบส่วนบุคคล (Personal Responsibility) ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลที่มีความเป็นเจ้าของความคิดและการกระทำของตนเอง สามารถควบคุม และตอบโต้ต่อสถานการณ์

สามารถควบคุมศักยภาพในการชี้นำตนเองในทิศทางที่ได้เลือกจากทางเลือกหลายๆ ทางโดยยอมรับผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำที่มาจากความคิดตัดสินใจของตนเอง

2. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ในลักษณะที่เป็นกระบวนการสอนประกอบด้วยลักษณะดังนี้

2.1 มีศูนย์กลางอยู่ที่กิจกรรมที่เป็นความต้องการจำเป็น

2.2 มีแหล่งความรู้สำหรับการเรียนรู้ที่พร้อม

2.3 มีการลงมือปฏิบัติกิจกรรมการเรียนรู้

2.4 มีการประเมินผลการเรียนรู้

2.5 เป็นการเสนอรายบุคคล ซึ่งมีลักษณะของการเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเรียนและการสอน

3. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองที่เป็นลักษณะและบุคลิกลักษณะของผู้เรียน ได้แก่ ผู้ที่มีลักษณะส่วนบุคคลที่นำไปสู่ความรับผิดชอบในการเรียนรู้ของตน การเรียนด้วยการชี้นำตนเองจึงเป็นทั้งตัวประกอบภายนอกที่ส่งผลให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบ และตัวประกอบภายในที่จูงใจให้รับผิดชอบต่อความคิดและการกระทำที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองกับการชี้นำตนเองของผู้เรียนจึงเชื่อมโยงต่อเนื่องกันอย่างมาก

4. การชี้นำตนเองในการเรียนรู้ เป็นลักษณะที่สามารถมองได้ในสภาพของการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง และจะได้ผลสูงสุดเมื่อระดับการชี้นำตนเองสมดุลกับโอกาสการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

Skager (1978: 116-117) กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้เรียนที่จะเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองได้ดี ว่ามีลักษณะ 7 ประการ ดังนี้

1. การเป็นผู้ยอมรับตนเอง (self-acceptance) ได้แก่ การมีเจตคติในเชิงบวกต่อตนเอง

2. การเป็นผู้มีการวางแผนการเรียน (planfulness) ประกอบด้วย

2.1 การรู้ความต้องการในการเรียนของตนเอง

2.2 การวางจุดหมายที่สอดคล้องกับความต้องการนั้น

2.3 การวางแผนการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์การเรียนรู้

3. การเป็นผู้มีแรงจูงใจภายใน (intrinsic motivation) คือ เรียนรู้ได้โดยไม่ต้องมีสิ่งควบคุม หรือบังคับจากภายนอก เช่น รางวัล การถูกทำโทษ การหวังวุฒิบัตร หรือตำแหน่ง

4. การประเมินผลตนเอง (internalized evaluation) ว่า สามารถเรียนได้ดีเพียงใดซึ่งอาจขอความร่วมมือจากผู้อื่นในการประเมินด้วยก็ได้

5. การมีลักษณะเปิดกว้างต่อประสบการณ์ (openness to experience) ได้แก่ การมีความสนใจใคร่รู้ อดทนต่อความไม่ชัดเจนคลุมเครือ ยุ่งยากสับสน เรียนอย่างสนุก สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำกิจกรรมซึ่งก่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่ ๆ

6. การมีลักษณะของการยืดหยุ่น (flexibility) คือ มีการปรับเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้เมื่อยังไม่ประสบผลสำเร็จโดยมีการสำรวจปัญหา ลองผิดลองถูกโดยไม่เลิกล้มความตั้งใจที่จะเรียนรู้

7. ความเป็นตัวของตัวเอง (autonomy) บุคคลที่มีความเป็นตัวของตัวเองจะสามารถตั้งมาตรฐานด้านเวลาและสถานที่ ได้ว่าลักษณะการเรียนรู้แบบใดมีคุณค่าและเป็นที่ยอมรับได้

Knowles (1975: 61) ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้มีการชี้นำตนเองในการเรียนรู้ไว้ 9 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. มีความเข้าใจถึงความแตกต่างของบุคคลในด้านความคิด และทักษะที่จำเป็นในการเรียนรู้ ได้แก่ รู้ความแตกต่างระหว่างการเรียนโดยมีครูเป็นผู้ชี้นำ และการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

2. มีแนวคิดเกี่ยวกับตนเองว่าเป็นบุคคลที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่ขึ้นกับผู้ใดและเป็นผู้ที่สามารถชี้นำตนเองได้

3. มีความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อน เพื่อที่จะให้บุคคลเหล่านั้นเป็นผู้สะท้อนให้ทราบถึงความต้องการในการเรียนรู้ การวางแผนการเรียนของตนเองรวมทั้งการช่วยเหลือผู้อื่น ตลอดจนการได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลเหล่านั้น

4. มีความสามารถในการวิเคราะห์ความต้องการในการเรียนรู้อย่างแท้จริงโดยร่วมมือกับผู้อื่น
5. มีความสามารถในการกำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนรู้จากความต้องการในการเรียนรู้ของตนเอง โดยเป็นจุดมุ่งหมายที่สามารถประเมินผลสำเร็จได้
6. มีความสามารถในการเชื่อมความสัมพันธ์กับผู้สอนเพื่อขอความช่วยเหลือหรือปรึกษา
7. มีความสามารถในการแสวงหาบุคคลและแหล่งวิทยาการที่เหมาะสมสอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ที่แตกต่างกัน
8. มีความสามารถในการเลือกแผนการเรียนที่มีประสิทธิภาพ โดยใช้ประโยชน์จากแหล่งวิทยาการต่าง ๆ มีความคิดริเริ่ม และมีทักษะในการวางแผนอย่างดี
9. มีความสามารถในการเก็บรวบรวมข้อมูล และนำผลจากข้อมูลที่ค้นพบไปใช้ได้้อย่างเหมาะสม

Guglielmino (1977: 34) กล่าวว่า ผู้เรียนที่เรียนรู้โดยการชี้นำตนเองจะกำหนดจุดประสงค์ในการเรียน กิจกรรมการเรียน แหล่งข้อมูล และสิ่งประกอบการเรียนรู้ต่าง ๆ ด้วยตนเองมากกว่าผู้ที่ต้องเรียนโดยการชี้นำของผู้อื่น

นอกจากนี้ Oddi (1987: 97-107) กล่าวว่า ลักษณะที่สำคัญของผู้เรียนที่มีการศึกษาต่อเนื่องด้วยตนเอง แบ่งเป็น 3 ด้าน

1. แรงขับภายในกับแรงขับภายนอก (proactive drive versus reactive drive)
 - 1.1 ผู้เรียนที่เรียนด้วยแรงขับภายใน มีลักษณะสำคัญคือ มีพฤติกรรมการควบคุมตนเอง มีความเชื่อมั่นและเห็นคุณค่าของตนเองในระดับสูง มีความคิดริเริ่มและดำเนินการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองเพื่อเป้าหมายในระดับสูง
 - 1.2 ผู้เรียนที่เรียนด้วยแรงขับภายนอก มีลักษณะสำคัญคือ มีการเรียนรู้โดยแรงขับภายนอก มีแนวโน้มที่จะเลิกเรียนเมื่อประสบปัญหาในการเรียน และมีความเชื่อมั่นในตนเองในระดับต่ำ

2. การเปิดโอกาสในการเรียนรู้กับการปิดกั้นโอกาสในการเรียนรู้ (cognitive openness versus defensiveness)

2.1 ผู้เรียนที่เปิดโอกาสในการเรียนรู้ มีลักษณะสำคัญคือ เปิดโอกาสในการทำกิจกรรมใหม่ ๆ หรือยอมรับแนวคิดใหม่ ๆ มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับเปลี่ยนแปลง และมีความอดทนต่อความกำกวม

2.2 ผู้เรียนที่ปิดกั้นโอกาสในการเรียนรู้ มีลักษณะสำคัญคือ ไม่มีการปรับตัวกลัวความล้มเหลวและหลีกเลี่ยงที่จะทำกิจกรรมใหม่ ๆ หรือไม่ยอมรับแนวคิดใหม่ ๆ

3. การมุ่งมั่นต่อการเรียนรู้กับการไม่ใส่ใจต่อการเรียนรู้ (commitment to learning versus apathy or aversion to learning)

3.1 ผู้เรียนที่มุ่งมั่นต่อการเรียนรู้ มีลักษณะสำคัญคือ มีทัศนคติที่ดีต่อกิจกรรมการเรียนรู้

Tough (1979: 95-96) ได้ระบุถึงขั้นตอนการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ไว้ดังนี้

1. การตัดสินใจว่ากระบวนการเรียนรู้นั้น อะไรที่เป็นความรู้ ทักษะที่จะเรียนรู้ ผู้เรียนอาจจะมองหาข้อผิดพลาดและจุดอ่อนของความรู้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยพิจารณาทั้งด้านทักษะและรูปแบบการเรียนรู้ในปัจจุบัน

2. การตัดสินใจที่จะเรียนรู้กิจกรรมเฉพาะอย่างไร วิธีการ แหล่งวิชาการ หรืออุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเรียนมีอะไรบ้าง ผู้เรียนควรศึกษาว่า ตนเองมีความต้องการเฉพาะด้านอะไร เกณฑ์ที่ใช้เลือกแหล่งวิชาการการเรียนรู้เฉพาะอย่าง การรวบรวมความรู้ ข้อเท็จจริง ข้อโต้แย้ง เปรียบเทียบ การเข้าถึงระดับและความเหมาะสมของแหล่งวิชาการ หรือกิจกรรมเฉพาะด้าน ผู้เรียนอาจดูหนังสือหรือบทความในห้องสมุด หรือร้านขายหนังสือก่อนการเลือกที่เหมาะสมที่สุดในกรณีที่เป็นแหล่งวิชาการบุคคล อาจตัดสินใจว่าบุคคลประเภทใดที่อาจให้เนื้อหาวิชาการที่ต้องการได้ และพยายามหาบุคคลเหล่านั้น ซึ่งเลือกสรรแล้วว่าเหมาะสมที่สุด

3. ตัดสินใจว่าจะเรียนที่ใด ผู้เรียนอาจจะเลือกบริเวณที่เงียบสงบ สะดวกสบายและไม่มีใครรบกวน หรืออาจจะต้องการสถานที่ ซึ่งมีอุปกรณ์อำนวยความสะดวก หรือแหล่งวิชาการที่อาจใช้สะดวก

4. วางเป้าหมายหรือกำหนดระยะเวลาการทำงานที่แน่นอน
5. ตัดสินใจว่าจะเริ่มเรียนเรื่องใด เมื่อใด
6. ตัดสินใจว่าช่วงระยะเวลาใด เนื้อหาควรจะทำไปเท่าใด
7. พยายามหาเหตุผลที่เป็นอุปสรรค ที่จะทำให้การเรียนรู้ไม่ประสบความสำเร็จ หรือหาขั้นตอนส่วนที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้ในปัจจุบันไม่มีประสิทธิภาพ
8. การหาเวลาสำหรับการเรียนรู้ ขั้นตอนนี้จะเกี่ยวข้องกับการลดเวลา หรือจัดเวลาให้เหมาะสมกับการทำงาน กิจกรรมในครอบครัว หรือการพักผ่อน โดยอาจขอร้องไม่ให้คุณคนอื่นรบกวนในเวลาที่กำลังศึกษา หรือขอร้องให้บุคคลอื่นมาทำงานแทนเป็นครั้งคราว
9. คำนวณระดับความรู้และทักษะ หรือความก้าวหน้าของตนในด้านความรู้ หรือทักษะที่ต้องการ
10. การเข้าถึงแหล่งวิทยาการที่เหมาะสม หรืออุปกรณ์ที่เหมาะสม ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของขั้นตอนนี้ ผู้เรียนอาจหาเวลาว่างไปในสถานที่ต่าง ๆ พยายามหาหนังสือที่เหมาะสมในห้องสมุด ตลอดจนการเข้าพบบุคคลสำคัญที่เอื้อต่อการเรียน
11. การสะสม หรือหาเงินที่จำเป็น สำหรับประโยชน์ในการหาแหล่งวิทยาการ การซื้อหนังสือ การเช่าอุปกรณ์บางอย่าง ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการศึกษา
12. เตรียมสถานที่หรือดัดแปลงห้องเรียนที่เหมาะสมสำหรับการเรียน โดยคำนึงถึงความร้อนหนาว อากาศถ่ายเทและแสงสว่าง
13. เพิ่มขั้นตอนที่จะเพิ่มแรงจูงใจในการเรียนรู้ ผู้เรียนอาจหาวิธีเพิ่มแรงจูงใจเพื่อที่จะเพิ่มความก้าวหน้าในการเรียน หรือเพิ่มความพอใจ พยายามเน้นความสำคัญของการเรียน ซึ่งสิ่งที่จะทำได้ มีดังนี้

13.1 การหาสาเหตุของการขาดแรงจูงใจ

13.2 พยายามเพิ่มความสุข และความยินดีในการเรียนรู้ หรือเพิ่มความสนใจในกิจกรรมการเรียนรู้

13.3 จัดการกับการขาดความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองที่จะเรียนรู้ หรือจัดการกับความสงสัยในความสำเร็จของโครงการที่จะเรียนรู้

13.4 การเอาชนะความรู้สึกผิดหวัง ท้อแท้ที่มีสาเหตุมาจากความยากลำบากต่าง ๆ

13.5 บอกกล่าวกับผู้อื่นถึงความสำเร็จของตน

จากแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะและขั้นตอนของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง สรุปได้ว่า การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง สามารถพิจารณาได้ใน 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ ลักษณะทางบุคลิกภาพของผู้เรียน ซึ่งประกอบขึ้นด้วยเจตคติ ค่านิยม และความสามารถของผู้เรียนในการรับผิดชอบและการควบคุมกระบวนการเรียนรู้ของตนเองกับลักษณะที่เป็นสภาพการจัดการเรียนการสอนที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ความต้องการ ความสนใจของผู้เรียน การมีแหล่งวิทยาการต่าง ๆ การลงมือปฏิบัติ ซึ่งผู้เรียนต้องอาศัยกระบวนการของความรู้ความเข้าใจ และกระบวนการคิดวิเคราะห์ การวางแผน การเรียน การดำเนินการตามแผน และการประเมินผล

ความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

Brockett and Hiemstra (1991 อ้างถึงใน ชัยฤทธิ์, 2541: 12-13) ได้เสนอประเด็นที่อาจมีผู้เข้าใจผิดพลาดเกี่ยวกับเรื่อง การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง 10 ประการ สรุปได้ดังนี้

1. การชี้นำตนเองเป็นคุณลักษณะที่มีอยู่ในบุคคลทุกคน เพียงแต่จะมีมากหรือน้อยเท่านั้นขึ้นอยู่กับสถานการณ์การเรียนรู้

2. บทบาทของผู้เรียน คือ มีความรับผิดชอบในการเรียนรู้เป็นหลักใหญ่ และเป็นผู้ตัดสินใจวางแผนและเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ (learning experience) การดำเนินการตามแผน การประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ ทั้งหมดนี้อาจเกิดขึ้นตามลำพังหรือเกิดในกลุ่มผู้เรียนกลุ่มเล็กหรือกลุ่มใหญ่ ที่ผู้เรียนจะร่วมกันรับผิดชอบในการเรียนรู้ของเขา

3. คำว่า การชี้นำตนเองในการเรียนรู้ หรือการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง จะเน้นถึงความรับผิดชอบของบุคคลและเชื่อว่าศักยภาพที่ไม่สิ้นสุดของมนุษย์ (never-ending potential of human)

4. ชี้นำตนเองในการเรียนรู้ ก่อให้เกิดผลบวกของการเรียนรู้ ตัวอย่างเช่น จดจำได้มากขึ้น เกิดความสนใจการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และสนใจในเนื้อหาวิชามากขึ้น มีทัศนคติที่เป็นบวกต่อผู้สอนมากขึ้น มั่นใจในความสามารถเรียนรู้ได้ของตนเองมากขึ้น

5. กิจกรรมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองมีหลายรูปแบบ เช่น การอ่าน การอภิปราย การเขียน การเสาะหาความรู้โดยการสัมภาษณ์ การศึกษาเป็นกลุ่ม ทักษะศึกษา การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เชี่ยวชาญหรือผู้สอน การหาความรู้โดยใช้คอมพิวเตอร์ หรือแม้กระทั่งวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเองจากสื่อ เช่น ชุดการเรียน โปรแกรมการเรียนรู้สำเร็จรูป โปรแกรมการเรียนรู้ของคอมพิวเตอร์ รวมทั้งสื่อช่วยการเรียนรู้ในรูปแบบอื่น ๆ

6. ในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองที่ประสบผลสำเร็จผู้อำนวยการควมสะดวกต้องมีบทบาทในการร่วมปรึกษา แลกเปลี่ยนความคิด เป็นแหล่งความรู้ตามที่ต้องการ มีความสัมพันธ์อันดีกับผู้เรียน มีส่วนร่วมในการถ่ายโอนบทบาทการเรียนการสอนและสนับสนุนให้ผู้เรียนคิดอย่างแตกฉาน (critical thinking)

7. การชี้นำตนเองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เป็นวิธีที่ผู้เรียนมีอิสระในการแก้ปัญหา ซึ่งไม่จำกัดว่าจะเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมที่เป็นประชาธิปไตยเท่านั้น

8. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองสามารถเกิดขึ้นได้ในประชาชนทุกหมู่เหล่า ไม่จำกัดเพียงกลุ่มใด เชื้อชาติใดเท่านั้น

9. หากผู้สอนให้ความไว้วางใจแก่ผู้เรียน ผู้เรียนส่วนใหญ่จะเรียนรู้อย่างเต็มที่และทุ่มเทในการเรียนรู้เพื่อคุณภาพ

10. การเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองไม่สามารถแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้ได้ทุกปัญหา ในบางกรณีอาจมีข้อจำกัดบ้าง เช่น ในบางสังคมและวัฒนธรรม

การสร้างสภาพเอื้อและสนับสนุนให้มีการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

Guglielmino (1977: 75) กล่าวถึงการปฏิบัติในด้านการศึกษาที่มีการชี้นำตนเองจะสามารถเพิ่มระดับความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองให้สูงขึ้นได้ ซึ่ง Schuttenberg และ Tracy (อ้างถึงใน Brockett and Hiemstra, 1991: 105) เชื่อว่า ผู้อำนวยการความสะอาดจะต้องมีบทบาทในหลายๆ ด้าน รวมถึงบทบาทของการเป็นผู้นำ ผู้ให้ความร่วมมือหรือการเป็นผู้ร่วมงานในการที่จะส่งเสริมพฤติกรรมการชี้นำตนเองในหลายรูปแบบ อาจกล่าวได้ว่า ผู้อำนวยการความสะอาดไม่ใช่เพียงแต่เป็นครูในชั้นเรียนเท่านั้น แต่ยังสามารถเป็นได้ทั้งผู้แนะแนว ที่ปรึกษา ผู้สอน กวดวิชา และแหล่งความรู้ โดย Candy (1991 อ้างถึงใน Brockett and Hiemstra, 1991: 105) ได้สนับสนุนว่า ผู้เรียนและผู้อำนวยการความสะอาดจะต้องได้รับการพัฒนาในด้านความสัมพันธ์ระหว่างกันแบบหุ้นส่วน เพื่อให้เกิดความสำเร็จของกิจกรรมนั้น ๆ หรือบทบาทนั้น ๆ โดยเชื่อว่า สิ่งนี้คือสิ่งสำคัญที่จะต้องมีการพิจารณาถึงประเด็นสำคัญ เช่น คุณภาพของประสบการณ์ ความปรารถนาของบุคคลในกิจกรรมการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง และได้รับการสนับสนุนเท่าที่จำเป็น ตามประสบการณ์นั้น หุ้นส่วนจะสามารถทำงานได้ดีที่สุดภายใต้แบบการสอนแต่ละบุคคล และระบบการเรียนรู้ ซึ่งรวมถึงการให้คำแนะนำ การสร้างความร่วมมือกันระหว่างผู้ร่วมงาน การช่วยให้ผู้เรียนมีอิสระ และการพัฒนาให้ผู้เรียนมีความอิสระ โดยที่ผู้เรียนจะมีศักยภาพมากยิ่งขึ้น หากได้เป็นผู้ควบคุมกระบวนการ และวิธีการศึกษาเองโดยอิสระ เพราะบทบาทที่แท้จริงของผู้เรียนที่มีการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง คือการที่ผู้เรียนคิดวางแผนการเรียนเอง และเลือกวิธีเรียนด้วยตนเอง ดังนั้น บทบาทของครูจึงเป็นที่เลี้ยงหรือผู้อำนวยการความสะอาด ซึ่งมีบทบาทในการอำนวยความสะดวกเพื่อการเรียนรู้

Mezirow (1981: 22-23) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของผู้อำนวยการความสะอาดในการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ดังนี้

1. ให้ผู้เรียนลดการพึ่งพาจากผู้สอนหรือผู้อำนวยการความสะอาด
2. ช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจการใช้แหล่งวิทยาการต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประสบการณ์ของคนอื่น รวมไปถึงผู้สอนหรือผู้อำนวยการความสะอาดซึ่งจะต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน
3. ช่วยให้ผู้เรียนกำหนดขอบเขตของความต้องการของตนได้ เพื่อให้ตระหนักและเข้าใจว่า เป็นสิ่งที่จำเป็นเนื่องจากวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมต้องเปลี่ยนแปลงไป

4. ช่วยให้ผู้เรียนเพิ่มความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเองด้วยการหาเป้าหมายของการเรียนรู้ มีการวางแผน จัดโปรแกรมและประเมินผลความก้าวหน้าของตนเอง
5. ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้จากวิธีการที่ใช้ในการแก้ปัญหาของผู้เรียนแต่ละคน
6. ช่วยให้ผู้เรียนตัดสินใจคัดเลือกประสบการณ์ที่ตรงประเด็นเพื่อทำให้เกิดมุมมองอันเป็นการเอื้ออำนวยสำหรับหนทางในการเรียนรู้ต่อไป
7. กระตุ้นให้ผู้เรียนใช้เกณฑ์หรือบรรทัดฐานในการตัดสินใจหรือพินิจพิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตนเองและประสบการณ์ที่ผ่านมา
8. ส่งเสริมให้ผู้เรียนสำรวจตนเองได้อย่างถูกต้องในการเข้าถึงนิยามของการเรียนรู้ทำให้เกิดมุมมองในการเลือกและเชื่อมให้เข้ากับนิสัยการเรียนรู้ของตนได้
9. การอำนวยความสะดวกในการชี้ให้เห็นปัญหาและหนทางในการแก้ไขของผู้เรียน และการกระทำที่ถูกต้อง เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลแต่จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาของผู้เรียนและผลประโยชน์ของส่วนรวมด้วย
10. ให้แรงเสริมต่ออัตมโนทัศน์ของผู้เรียนว่าจะต้องเป็นทั้งผู้เรียนและผู้ปฏิบัติด้วยการกำหนดให้ผู้เรียนต้องปกครองตนเองโดยสร้างบรรยากาศของการสนับสนุนด้วยการให้กำลังใจ มีการปลุกเร้าใจให้เกิดความมานะพยายามบ้าง แต่ที่สำคัญก็คือจะต้องหลีกเลี่ยงการปฏิบัติที่ต้องมีการตัดสินใจการกระทำที่เหมาะสม คือ ให้ใช้การช่วยเหลือร่วมมือร่วมใจกันจากกลุ่มแทน
11. เน้นการนำประสบการณ์ การมีส่วนร่วมและวิธีการสร้างโครงการที่เหมาะสมโดยใช้รูปแบบของการเรียนรู้โดย “การสังเกตตัวแบบ” และ “สัญญาการเรียน” (modeling and learning constructs)
12. ทำความชัดเจนในเรื่องของการช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจทางเลือกหรือการตัดสินใจไม่ว่าจะเป็นวิธีการควบคุมคุณภาพของการเลือก และกระตุ้นให้ผู้เรียนเลือกเฟ้นสิ่งที่ดีที่สุด

ยุทธวิธีในการสนับสนุนให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีการชี้นำตนเอง

Brockett and Hiemstra (1991: 133-142) กล่าวว่า นักการศึกษาสามารถใช้ความพยายามที่จะช่วยให้ผู้เรียนให้ตระหนักถึงศักยภาพของเขาเหล่านั้นสำหรับการชี้นำตนเอง ยุทธวิธีที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนมีการชี้นำเพิ่มขึ้นมี 3 ประการ ได้แก่

1. อำนาจความสะดวกในการสะท้อนแบบวิจารณ์ (facilitating critical reflection) ยุทธวิธีนี้ผู้เรียนสามารถเพิ่มการชี้นำตนเองได้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถในการสะท้อนอย่างวิจารณ์จากประสบการณ์ของเขาที่จะช่วยให้เขานำความรู้ที่ได้รับมาใช้ได้ในอนาคต ซึ่งตรงกับแนวคิดของ Mezirow (1981 อ้างถึงใน Brockett and Hiemstra, 1991: 134) ที่ใช้คำว่า การเรียนรู้โดยการสะท้อนตนเอง (self-reflective learning) อธิบายกระบวนการที่ได้รับความเข้าใจตนเองอย่างแจ่มชัด โดยได้แสดงให้เห็นถึงจิตวิทยาของผลผลิตจากการไม่มีอิสระ เป็นข้อตกลงเบื้องต้นของความอยากรู้อยากเห็นในชีวิตช่วงแรกๆ ซึ่งจะไม่สามารถใช้ได้ในวัยผู้ใหญ่ ซึ่ง Brookfield (1984 อ้างถึงใน Brockett and Hiemstra, 1991: 134-135) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการคิดแบบวิจารณ์ (critical thinking) ซึ่งรวมถึงข้อตกลงเบื้องต้นของการชี้แจงและการท้าทาย ระวังถึงอิทธิพลของบริบทเกี่ยวกับความคิดและการกระทำ โดยพิจารณาถึงทางเลือกที่จะมีวิธีการคิดและการเป็นอยู่ ทั้งการสะท้อนแบบวิจารณ์ และการคิดแบบวิจารณ์นี้เป็นส่วนประกอบที่สำคัญสำหรับผู้เรียนที่มีการชี้นำตนเอง เพราะทั้งสองนี้เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ และการตัดสินปัญหาหรือสถานการณ์ การวิจารณ์ เป็นสิ่งที่สามารถเป็นความรับผิดชอบของบุคคลสำหรับความเชื่อหรือการกระทำของบุคคลมากกว่าที่จะเป็นความรับผิดชอบที่มาจากภายนอกตัวบุคคล Brookfield ได้เสนอแนะยุทธวิธีที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะในการคิดดังนี้

1. เห็นคุณค่าของผู้คิดแบบวิจารณ์ (affirm critical thinker's self-worth)
2. ฟังอย่างตั้งใจต่อผู้คิดแบบวิจารณ์ (listen attentively to critical thinkers)
3. แสดงให้เห็นว่าคุณสนับสนุนความพยายามของผู้คิดแบบวิจารณ์ (show that you support critical thinker's efforts)
4. สะท้อนและเป็นกระจกเงาแก่ความคิดและการกระทำของผู้คิดแบบวิจารณ์ (reflect and mirror critical thinker's ideas and actions)

5. จูงใจให้ประชาชนคิดอย่างวิจารณ์ (motivate people to think critically)
6. ประเมินความก้าวหน้าอยู่เสมอ (regularly evaluate progress)
7. ช่วยผู้คิดแบบวิจารณ์สร้างสรรค์เครือข่าย (help critical thinkers create networks)
8. จงเป็นครูแบบวิจารณ์ (be critical teachers)
9. จงทำให้ประชาชนคำนึงถึงว่าเขาจะเรียนรู้การคิดแบบวิจารณ์ได้อย่างไร (make people aware of how they learn critical thinking)
10. เป็นแบบจำลองการคิดแบบวิจารณ์ (model critical thinking)

Brockett and Hiemstra (1991: 136) กล่าวถึง Elias and Merriam ที่ได้กล่าวถึง การอ่าน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือประเภทวิชาการหรือหนังสืออ่านเล่น จะสามารถช่วยให้บุคคลเข้าใจโลกได้กว้างไกลยิ่งขึ้น ดังนั้น การที่มีโอกาสได้อ่านมากจะทำให้บุคคลมีทางเลือกเข้าใจสถานการณ์ที่ได้รับสามารถมองได้หลายด้าน

นอกจากนี้ Brockett and Hiemstra (1991: 137) กล่าวถึงการเขียนว่า เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าเช่นเดียวกับการอ่าน การเขียนที่มีคุณค่ามากที่สุดสำหรับความเข้าใจในบุคคลโดยตลอด เช่น กิจกรรมที่บันทึกไว้ในวารสารส่วนบุคคล เช่น วารสารของ Steinbeck ซึ่งเขาสามารถใช้วารสารของเขาเป็นวิธีสะท้อนอย่างวิจารณ์ ผลงานจากวารสารเหล่านี้ก็จะพัฒนาจนกลายเป็นนักเขียนได้ในที่สุด

2. สนับสนุนให้คิดอย่างมีเหตุผล (promotion rational thinking) ความรับผิดชอบของบุคคลมีความหมายว่า บุคคลมีบทบาทในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง ความรับผิดชอบของบุคคลคือตัวเลือก (choice) ในสถานการณ์ใดๆ รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้ บุคคลสามารถที่จะเลือกว่าเขาจะตอบสนองอย่างไร แบบจำลองที่เชื่อว่าจะสนับสนุนให้ผู้เรียนมีการชี้แนะที่เพิ่มขึ้นคือการรักษาด้วยอารมณ์อย่างมีเหตุผล (rational-emotive therapy RET) ของ Ellis ตามแนวคิดนี้มนุษย์เป็นศูนย์กลางของการกำหนดอารมณ์ของตนเอง ดังนั้น จึงมีความรับผิดชอบเต็มที่สำหรับการเลือก หรือเลือกที่จะไม่ทำให้ตนเองถูกรบกวน จากตัวเลือก (choice) นี้จึงนำมาเป็นส่วนที่บุคคลมีความเชื่ออย่างมีเหตุผลหรือไม่มีเหตุการณ์ที่จัดขึ้น Ellis จึงพิจารณาแบบจำลองที่เรียกว่า the ABC's of RET มี 3 ระดับ ได้แก่ A เหตุการณ์ที่กระตุ้น (an activating event)

เกี่ยวกับบุคคลที่ถูกรบกวน B ความเชื่อ (belief) ของบุคคลเกี่ยวกับเหตุการณ์นั้น C ลำดับขั้นของอารมณ์ (emotional consequence) ของความเชื่อ จากแบบจำลองนี้เขาสรุปรว่า ลำดับขั้นของอารมณ์จะเป็นบวกหรือลบ ผลอาจไม่ได้มาจากเหตุการณ์ที่จัดขึ้น แต่อาจมาจากความเชื่อที่บุคคลประสบกับเหตุการณ์นั้น ซึ่งอาจไม่ใช่เป็นการกระทำอันเนื่องมาจากความรับผิดชอบสำหรับสาเหตุของความรู้สึกที่ถูกรบกวนหรืออาจเป็นความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผลที่บุคคลมีเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าว ความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผลนี้บุคคลจะแสดงให้เห็นจากข้อความที่บุคคลนั้น ๆ ได้กล่าวออกมาเอง แบบจำลอง RET เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเพิ่มการชี้นำตนเองในตัวผู้เรียนเพราะเป็นสิ่งที่สนับสนุนการเชื่อมโยงระหว่างการชี้นำตนเองและความรับผิดชอบของบุคคล Brockett and Hiemstra (1991: 140) กล่าวถึง Wexler and Wexler ที่สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับความรับผิดชอบของบุคคล โดยชี้ให้เห็นถึงตัวเลือกต่างๆ และการตัดสินใจที่ได้รับมาในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความเป็นจริงที่ประสบอยู่ เป็นสิ่งที่ความรับผิดชอบของบุคคลต้องทำการตัดสินใจ

3. การใช้ทักษะต่างๆ ช่วยในการเพิ่มการชี้นำตนเองในผู้เรียน (using helping skills to enhance learner self-direction) ยุทธวิธีนี้เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้ทักษะการช่วยเหลือขั้นพื้นฐานต่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้อำนวยความสะดวก เช่น ยอมรับนับถือผู้เรียน ผู้อำนวยความสะดวกมีการติดต่อสื่อสารให้ผู้เรียนมีความรู้สึกมั่นใจตนเองและรู้สึกสบายซึ่งเป็นพฤติกรรมที่มีประโยชน์มากต่อผู้เรียนที่มีการชี้นำตนเอง ไม่แสดงพฤติกรรมก้าวร้าว ผู้อำนวยความสะดวกช่วยส่งเสริมให้มีการชี้นำตนเองเพิ่มมากขึ้นในหมู่นักเรียนที่ทำงานร่วมกัน จะทำให้มีความสัมพันธ์ต่อกันดีขึ้น ในการติดต่อสื่อสารผู้อำนวยความสะดวกควรตั้งใจฟังคู่สนทนา แสดงท่าทางในการยอมรับ นั่งตามสบาย ส่งสายตาที่มีความยินดี และควรมีความเข้าใจในการสื่อสารทั้งแบบใช้ภาษาและไม่ใช้ภาษาสำหรับการฟังต้องฟังอย่างไม่นำความรู้สึกส่วนตัวเข้ามาปะปนหากแสดงความรู้สึกเห็นอกเห็นใจจะทำให้การสื่อสารถูกบิดเบือนไป การสอบถามของผู้อำนวยความสะดวกจะช่วยให้ผู้เรียนได้ขยายข้อความหรือสถานการณ์ออกไปได้ การสอบถามยังเป็นการสนับสนุนให้ผู้เรียนพูดอธิบายให้ชัดเจนขึ้นและยังเป็นการฝึกการพูดให้แก่ผู้เรียนอีกด้วย

ความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง (SDLR)

Guglielmino (1977: 32-43) ได้ศึกษาการสร้างแบบวัดระดับความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง จากผู้เชี่ยวชาญด้านการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง จำนวน 14 คน โดยใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi technique) เป็นการสำรวจ 3 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ส่งแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญ ระบุองค์ประกอบสำคัญที่มีต่อการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง รวมถึงความสามารถ เจตคติ และบุคลิกลักษณะส่วนตัว นำข้อมูลที่ได้มาสร้างเป็นแบบสอบถามสำหรับการสำรวจครั้งต่อไป

ครั้งที่ 2 ส่งแบบสอบถามชุดที่ 2 เป็น rating sheet ให้กับผู้เชี่ยวชาญคณะเดิมแสดงความคิดเห็นพร้อมทั้งเสนอแนะเพิ่มเติม และการสำรวจครั้งที่ 3 จัดส่งแบบสอบถามที่เป็นผลสรุปจากแบบสอบถามชุดที่ 2 ให้กับผู้เชี่ยวชาญแสดงเหตุผลกับการให้ rating

ครั้งที่ 3 นำผลการสำรวจทั้ง 3 ครั้งมาเป็นข้อมูลสำหรับการสร้างแบบวัด Self-Directed Learning Readiness Scale (SDLRS)

แบบวัดนี้เป็นลักษณะการประเมินตนเอง โดยมีตัวเลือกลักษณะมาตราประมาณค่า (Likert-type item) จำนวน 41 ข้อ และนำเครื่องมือนี้ไปทดลองกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 307 คน ซึ่งเป็นกลุ่มที่แตกต่างกัน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และกลุ่มระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กลุ่มนักศึกษาที่ศึกษาในระดับวิทยาลัยที่เรียนเต็มเวลา และกลุ่มผู้ที่ศึกษาภาคค่ำ Guglielmino นำคำตอบที่ได้มาทำการวิเคราะห์เป็นรายข้อ และประมาณค่าพารามิเตอร์ของแบบวัด SDLRS ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.87 ต่อมา Guglielmino ได้ปรับปรุงเครื่องมือวัดความพร้อมของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง (SDLRS) ซึ่งจากเดิมมี 41 ข้อ มาปรับขยายเป็น 58 ข้อ ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบครั้งนี้ Guglielmino พบว่าการที่บุคคลจะเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองได้นั้นต้องมีลักษณะความพร้อมของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง 8 ประการ ดังนี้ คือ (Guglielmino, 1977: 61-67)

1. การเปิดโอกาสต่อการเรียนรู้ได้แก่ การมีความสนใจในการเรียนรู้มากกว่าผู้อื่น มีความพึงพอใจกับความคิดริเริ่มของบุคคล มีความรักในการเรียนรู้และความคาดหวังว่าจะเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง แหล่งความรู้มีความดึงดูดใจ มีความอดทนต่อการค้นหาคำตอบในสิ่งที่สงสัย มีความสามารถในการยอมรับและใช้ประโยชน์จากคำวิจารณ์ได้ การนำความสามารถด้านสติปัญญามาใช้ได้ มีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง

2. มีอัตมโนทัศน์ในด้านของการเป็นผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ การมีความมั่นใจในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ความสามารถจัดเวลาในการเรียนรู้ได้ มีระเบียบวินัยต่อตนเองมีความรู้ในด้านความจำเป็นในการเรียนรู้ และแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ มีความคิดเห็นต่อตนเองว่าเป็นผู้ที่มีความอยากรู้อยากเห็น

3. การมีความคิดริเริ่มและเรียนรู้ด้วยตนเอง ได้แก่ ความสามารถติดตามปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ความปรารถนาต่อการเรียนรู้อยู่เสมอ ซึ่งชอบต่อการมีส่วนร่วมในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ มีความเชื่อมั่นในความสามารถที่จะทำงานด้วยตนเองได้ดี ซึ่งชอบในการเรียนรู้ มีความพอใจกับทักษะการอ่าน การทำความเข้าใจ มีความรู้เกี่ยวกับแหล่งความรู้ต่าง ๆ มีความสามารถในการวางแผนการทำงานของตนเองได้ และมีความคิดริเริ่มในเรื่องการเริ่มต้นโครงการใหม่ๆ

4. การมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน ได้แก่ การมีทัศนคติต่อตนเองในด้านสติปัญญาอยู่ในระดับปานกลางหรือสูงกว่า ยินดีต่อการศึกษาในเรื่องที่ยาก ๆ ในขอบเขตที่ตนสนใจ มีความเชื่อมั่นต่อหน้าที่ในการสำรวจตรวจสอบเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งชอบที่จะมีบทบาทในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง มีความเชื่อมั่นต่อหน้าที่ในการสำรวจตรวจสอบเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งชอบที่จะมีบทบาทในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ด้วยตนเอง มีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง และมีความสามารถในการตัดสินใจความก้าวหน้าในการเรียนรู้ของตนเองได้

5. รักการเรียนรู้ ได้แก่ มีความชื่นชมในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอ มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการเรียนรู้ มีความสนุกสนานกับการสืบสวนหาความจริง

6. ความคิดสร้างสรรค์ ได้แก่ มีความคิดที่จะทำสิ่งต่างๆ ได้ดี สามารถคิดค้นวิธีการแปลกๆ ใหม่ๆ และความสามารถที่จะคิดวิธีต่างๆ ได้มากมายหลายวิธีสำหรับเรื่องนั้น ๆ

7. การมองอนาคตในแง่ดี ได้แก่ การมีความเข้าใจตนเองว่าเป็นผู้ที่มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีความสนุกสนานในการคิดถึงเรื่องในอนาคต มีแนวโน้มในการมองปัญหาว่าเป็นสิ่งที่ท้าทายไม่ใช่สัญญาณให้หยุดกระทำ

8. ความสามารถในการใช้ทักษะทางการศึกษาหาความรู้และทักษะการแก้ปัญหา คือ มีความสามารถในการใช้ทักษะพื้นฐานในการศึกษา ได้แก่ ทักษะการฟัง อ่าน เขียนและจำ มีทักษะในการแก้ปัญหา

สรุปได้ว่าความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเองเป็นสิ่งสำคัญ และจำเป็นอย่างมากสำหรับผู้ที่มีความสนใจมีความรักจะเรียนรู้ แนวคิดของ Guglielmino ได้รับการยอมรับแพร่หลาย และมีผู้สนใจนำไปใช้วัดระดับความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเองในงานวิจัยต่าง ๆ มากมาย

เครื่องมือที่ใช้วัดการชี้นำตนเอง

Brockett and Hiemstra (1993: 55-56) ได้กล่าวถึงเครื่องมือชนิดต่าง ๆ ที่ใช้ในการวัดการชี้นำตนเองไว้ว่า จากแนวคิดที่ได้มาหลากหลายวิธีในงานวิจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดข้อสงสัยกันมากเกี่ยวกับการวิเคราะห์ถึงแบบแผนของการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง เช่น ในกรณีของตัวแปรเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะ (personological) อัตมโนทัศน์ (self-concept) และความคิดสร้างสรรค์ (creativity) ว่าอาจจะเป็นสิ่งทีผลักดันให้เกิดการชี้นำตนเอง (self-direction) มากขึ้นหรือเป็นสิ่งที่จำกัดให้เกิดการชี้นำตนเองลดลง เหมือนกับคำถามที่เกี่ยวกับธรรมชาติและขอบเขตที่สามารถมีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนการสอนที่จัดขึ้นในสถานศึกษาหรือไม่ ดังนั้น จึงได้มีการสร้างเครื่องมือที่เชื่อมต่อการวัดโดยตรงกับการชี้นำตนเอง ซึ่งเครื่องมือดังกล่าวนี้ได้แก่ Internal-External Scale ของ Rotter เป็นการออกแบบให้มีการประเมินบุคคลว่าสามารถควบคุมตนเองได้โดยการรับรู้ตนเองเป็นอย่างไร Personal Orientation Inventory ของ Shostrom เป็นเครื่องมือวัดว่าบุคคลมีปริมาณของความเชื่อว่าการปฏิบัติตนในแบบของการรู้จักตามสภาพที่เป็นจริง (self-actualization) ตามแนวความคิดของ Maslow และ Autonomous Learner Index (ALI) ของ Ferrel ซึ่งมี 21 รายการที่ให้ตอบในเรื่องของการบริหารตนเอง (self-administered) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้วัดเจตคติในเรื่องของการพึ่งพาตนเองในระยะแรก ๆ จนกระทั่งมาในปลายปี ค.ศ. 1970 หลังจากที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักของการชี้นำตนเองมากขึ้น ก็มีการกล่าวถึงสิ่งที่จะทำนายถึงการเป็นผู้ที่ชี้นำตนเอง โดยเปรียบเทียบกับคุณลักษณะต่าง ๆ โดยเริ่มจาก Guglielmino (1977) ได้พัฒนา Self-Directed Learning Readiness Scale (SDLRS) ขึ้น ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของเครื่องมือที่ใช้ในการรายงานตนเอง เป็นแบบสอบถามที่สามารถวัดระดับความพร้อมในการเรียนรู้ด้วยการชี้นำตนเองได้ว่า บุคคลที่จะเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองได้นั้นต้องประกอบด้วยลักษณะที่มียอดประกอบ 8 ด้าน ได้แก่ การเปิดโอกาสต่อการเรียนรู้ มีอัตมโนทัศน์ในด้านการเป็นผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพ ความคิดริเริ่มและเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน รักการเรียนรู้ ความคิดสร้างสรรค์ การมองอนาคตในแง่ดี และความสามารถใช้ทักษะศึกษาหาความรู้และทักษะการแก้ปัญหา และต่อมาอีกไม่นานในปี 1986 Oddi (อ้างถึงใน Brockett and Hiemstra, 1993: 56) ได้สร้าง Oddi Continuing Learning Inventory (OCLI) โดยมีโครงสร้างหลักอยู่บนทฤษฎีบุคลิกภาพในส่วนที่เป็นอุปนิสัย (Personality Characteristics) ของบุคคลที่มีพฤติกรรมของการเรียนรู้โดยการริเริ่ม และยืนยันกรานที่จะเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลายอยู่เสมอ ซึ่ง Oddi ได้สมมติฐานกลุ่มของบุคลิกภาพที่สำคัญในการที่จะเป็นผู้ที่เรียนรู้อย่างต่อเนื่องไว้ 3 กลุ่มอันได้แก่ กลุ่มที่มีแรงขับ ที่ค้ำยันค้ำยอให้เป็นผู้ที่ใฝ่รู้ กลุ่มที่เปิดโอกาสให้กับความคิดและกิจกรรมใหม่ๆ มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์และมีความอดกลั้นไม่เหน็ดเหนื่อยต่อสิ่งที่คลุมเครือ กลุ่มที่มีความสุขอยู่กับการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายของตน ซึ่งเครื่องมือทั้งสองชิ้นนี้ได้มีบทบาทหลักในงานวิจัยเรื่องของการชี้นำตนเองและ

ทำให้งานวิจัยในเรื่องของการชี้นำตนเองได้แพร่หลายไปในวงการของการศึกษาผู้ใหญ่ตั้งแต่ปี 1980 เป็นต้นมา สำหรับเครื่องมือทั้งสองชิ้นนี้ (SDLRS และ OCLI) เป็นเครื่องมือที่สำคัญยิ่งในการที่จะพัฒนาถึงความเข้าใจในหลักของการชี้นำตนเอง และกระตุ้นให้เกิดงานวิจัยต่อ ๆ ไปในอนาคตและจากแนวความคิดของนักการศึกษาต่าง ๆ ที่ได้ค้นคว้าในเรื่องนี้ แบบสอบถาม SDLRS ของ Guglielmino ได้รับการยอมรับมากที่สุด นอกจากนี้ SDLRS ยังเหมาะสมที่จะใช้กับผู้ที่กำลังอยู่ในสถานศึกษาอีกด้วย จากการศึกษาของ Londers and William, Jr. (อ้างถึงใน สุขมาศ, 2536: 42) ได้สรุปว่า SDLRS เป็นเครื่องมือที่ได้มาตรฐาน และสามารถนำเครื่องมือนี้ไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายได้ตั้งแต่แก่นักเรียนระดับประถมศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา รวมทั้ง Brockett and Hiemstra (1991: 57) กล่าวถึง SDLRS ว่า ปัจจุบันเป็นที่นิยมใช้กันมาก โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ 2 ประการ คือ

1. ใช้เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างความพร้อมในการชี้นำตนเองกับงานทดลองกึ่งทดลองหรืองานวิจัยหาค่าสหสัมพันธ์ของความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของบุคคล
2. ใช้เป็นเครื่องมือวินิจฉัยการประเมินผลผู้เรียนในด้านความพร้อมในการเรียนรู้ โดยการชี้นำตนเอง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรสถานศึกษา

การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management)

ความหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

Cheng (1996: 4) กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ทำให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ตัวแทนคณะครู ผู้ปกครอง ชุมชน ฯลฯ ซึ่งมารวมตัวเป็นคณะกรรมการโรงเรียน ได้มีโอกาสจัดการศึกษาให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ส่งผลให้โรงเรียนมีประสิทธิภาพสูง และได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

David (1996: 4-5) กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นแนวทางหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาโดยการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังโรงเรียนให้มากขึ้น โดยมีความเชื่อว่า การให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่มากขึ้นจะทำให้ประสิทธิภาพของโรงเรียนสูงขึ้น มีความยืดหยุ่นมากขึ้น และมีผลผลิตดีขึ้น

อุทัย บุญประเสริฐ (2543: ข-ค) กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นกลยุทธ์ในการปรับปรุงการศึกษาโดยเปลี่ยนอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจจากส่วนกลางไปยังแต่ละโรงเรียน โดยให้คณะกรรมการโรงเรียนซึ่งประกอบด้วย ผู้ปกครอง ครู สมาชิกในชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่า และผู้บริหารโรงเรียนได้มีอำนาจในการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ บุคลากร และวิชาการ โดยให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

จากความหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานดังกล่าว สรุปได้ว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังสถานศึกษาโดยตรง ให้สถานศึกษามีหน้าที่มีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ บุคลากร และวิชาการ โดยให้เป็นไปตามความต้องการของผู้เรียน องค์กร และชุมชน ส่งผลให้สถานศึกษามีประสิทธิผลสูงขึ้น

หลักการสำคัญของการบริหารงานโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

อุทัย บุญประเสริฐ (2545: 189-191) ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของไทย ดังนี้คือ

1. หลักการกระจายอำนาจ เป็นการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปยังสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยมีความเชื่อว่าโรงเรียนเป็นหน่วยสำคัญในการจัดการศึกษา ในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการศึกษาของเด็ก
2. หลักการมีส่วนร่วม เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้มีส่วนร่วมในการบริหาร ร่วมตัดสินใจและร่วมจัดการศึกษา ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญ ได้แก่ ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง ผู้แทนชุมชน ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตัวแทนศิษย์เก่า และตัวแทนนักเรียน ฯลฯ การที่บุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จะเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และจะเต็มใจและยินดีร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษามากขึ้น
3. หลักการคืนอำนาจจัดการศึกษาให้ประชาชน ในอดีตตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาการจัดการศึกษาจะเป็นแบบมีการรวมการจัดการศึกษาไปไว้ที่ส่วนกลาง เพื่อให้เกิดเอกภาพและมาตรฐานทางการศึกษา แต่เมื่อความเจริญก้าวหน้าต่าง ๆ รุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว คนมีการศึกษามากขึ้น สังคมเปลี่ยนแปลงไปมากและค่อนข้างรวดเร็ว การจัดการศึกษาโดยส่วนกลางเริ่มมี

ข้อจำกัด เกิดความล่าช้าและไม่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและชุมชนอย่างแท้จริง จึงต้องให้อำนาจคืนสู่ท้องถิ่น ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและประชาชน ให้ได้มีบทบาทจัดการศึกษามากขึ้น

4. หลักการบริหารจัดการตนเอง เนื่องจากระบบการจัดการศึกษาโดยทั่วไปนั้น มักจะกำหนดให้โรงเรียนเป็นหน่วยปฏิบัติตามนโยบายของส่วนกลางเป็นหลักในแทบทุกเรื่อง โรงเรียนไม่มีอำนาจอย่างแท้จริงในการบริหารจัดการด้วยตนเองเลย การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้นมีความเชื่อว่าวิธีการทำงานให้บรรลุเป้าหมายนั้นทำได้หลายวิธี และถ้าส่วนกลางทำหน้าที่เพียงแต่กำหนดนโยบายและเป้าหมายแล้วปล่อยให้โรงเรียนมีระบบการบริหารด้วยตนเอง โดยให้โรงเรียนมีอำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบในการดำเนินงานได้ สามารถดำเนินการได้ด้วยวิธีการที่แตกต่างกันได้แล้วแต่ความพร้อมและสถานการณ์ของโรงเรียน ผลที่ได้น่าจะมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม ที่ทุกอย่างถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม

รูปแบบการบริหารที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน

อุทัย บุญประเสริฐ (2543: จ) ได้กล่าวถึงรูปแบบการบริหารที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน ดังนี้คือ

1. รูปแบบที่มีผู้บริหารเป็นหลัก (administration control SBM) ผู้บริหารเป็นประธานคณะกรรมการ ส่วนกรรมการอื่น ๆ ได้มาจากการเลือกตั้งหรือคัดเลือกจากผู้ปกครอง ครู และชุมชน คณะกรรมการมีบทบาทให้คำปรึกษา แต่อำนาจการตัดสินใจยังคงอยู่ที่ผู้บริหารโรงเรียน
2. รูปแบบที่มีครูเป็นหลัก (professional control SBM) เกิดแนวคิดที่ครูเป็นผู้ใกล้ชิดนักเรียนมากที่สุด ย่อมรู้ปัญหาได้ดีกว่าและสามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุด ตัวแทนคณะครูมีบทบาทที่มากที่สุด ในคณะกรรมการโรงเรียนผู้บริหารยังคงเป็นประธานคณะกรรมการโรงเรียน บทบาทของคณะกรรมการโรงเรียนเป็นคณะกรรมการบริหาร
3. รูปแบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (community control SBM) แนวคิดสำคัญคือ การจัดการศึกษาควรตอบสนองความต้องการและค่านิยมของผู้ปกครองและชุมชนมากที่สุด ตัวแทนของผู้ปกครองและชุมชนเป็นประธานคณะกรรมการ โดยมีผู้บริหารเป็นกรรมการและเลขานุการ บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนเป็นคณะกรรมการบริหาร

4. รูปแบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (professional–community control SBM) แนวคิดเรื่องนี้เชื่อว่า ทั้งครูและผู้ปกครองต่างมีความสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่เด็ก เนื่องจากทั้ง 2 กลุ่มต่างอยู่ใกล้ชิดกันมากที่สุด รับรู้ปัญหาและความต้องการได้ดีที่สุด สัดส่วนของครูและผู้ปกครองในคณะกรรมการโรงเรียนจะมีเท่ากันแต่มากกว่าตัวแทนกลุ่มอื่น ผู้บริหารโรงเรียนเป็นประธาน บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนเป็นคณะกรรมการการบริหาร

การพัฒนาหลักสูตรที่ยึดมาตรฐานเป็นสำคัญ (Standard-Based Curriculum)

เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานยึดมาตรฐานเป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการพัฒนาหลักสูตร อันเป็นแนวทางนำไปสู่การกำหนดมาตรฐาน ดังนั้น การพัฒนาหลักสูตรจึงดำเนินการ ดังนี้

1. การกำหนดมาตรฐานระดับหลักสูตร ซึ่งเป็นการกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน
2. การกำหนดองค์ความรู้ เนื่องจากคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนและองค์ความรู้เป็นสิ่งเดียวกัน แต่พิจารณาคนละมิติ คุณลักษณะอันพึงประสงค์จึงอยู่ในองค์ความรู้ กล่าวอีกนัยหนึ่งองค์ความรู้เป็นพาหะของคุณลักษณะอันพึงประสงค์นั่นเอง การกำหนดองค์ความรู้ กำหนดเป็น 2 ส่วน
 - 2.1 โครงสร้างความรู้ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ ความรู้ ทักษะ/กระบวนการ และคุณธรรม/จริยธรรม/ค่านิยม
 - 2.2 สาระหลัก (strand) เป็นการกำหนดองค์ความรู้ในด้านสาระที่จำเป็นต้องเรียนรู้ โดยจัดเป็นกลุ่มของความรู้อย่างเป็นระบบ ที่ระบุทั้งขอบข่ายของสาระ และลำดับความสัมพันธ์ของสาระการเรียนรู้ จากแต่ละสาระหลัก ก็จะนำมากำหนดเป็นสาระย่อย สาระย่อยของแต่ละระดับจะได้รับการกำหนดขอบข่าย และพิจารณาความสัมพันธ์ให้สอดคล้องแล้วจึงจำแนกสาระหลักย่อยตามช่วงชั้น ดังนั้น ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะไม่มีการกำหนดรายวิชา จะมีแต่การกำหนดสาระหลักกลุ่มและสาระหลักช่วงชั้น เพื่อเปิดโอกาสให้เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษามีอิสระในการจัดทำรายวิชาจากสาระหลักให้สอดคล้อง สภาพผู้เรียน สถานศึกษา และชุมชน

3. การกำหนดโครงสร้างการเรียนรู้ เป็นการกำหนดกระบวนการแสวงหาความรู้ที่ก่อเกิดองค์ความรู้ของกลุ่มวิชานั้น ๆ เพราะแต่ละกลุ่มวิชาย่อมจะต้องมีกระบวนการแสวงหาความรู้ เฉพาะกลุ่มวิชาของตน จึงจะก่อเกิดผลการเรียนรู้ เพราะลำพังแต่องค์ความรู้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถส่งผลให้เกิดผลการเรียนรู้ ต่อเมื่อองค์ความรู้ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้/โครงสร้างการเรียนรู้ จึงจะเกิดผลการเรียนรู้ เมื่อนำผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนไปเทียบกับมาตรฐานแล้วจึงจะรู้ว่าผู้เรียนมีความสามารถระดับใด สมควรจะได้รับการพัฒนาด้านใด (กรมการศึกษา นอกโรงเรียน, 2543: 231-233)

ความหมายของหลักสูตร

คำว่า “curriculum” มาจากภาษาลาติน หมายถึง “race course” หรือสนามแข่ง เพราะในการศึกษามีการแข่งขันไปสู่หลักชัย และได้รับวุฒิปัตร์หรือปริญญาบัตรเป็นรางวัล (เสาวพร เมืองแก้ว, 2538: 21)

นักการศึกษาได้ให้ความหมายของหลักสูตรต่างๆ กัน ดังนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539:3) กล่าวว่า หลักสูตร คือ รายวิชาหรือเนื้อหาที่เรียน จุดมุ่งหมายที่ผู้เรียนพึงบรรลุ แผนสำหรับจัดโอกาสการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ที่คาดหวังแก่นักเรียน ประสบการณ์ทั้งปวงของผู้เรียนที่จัดโดยโรงเรียน และกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้กับผู้เรียน

Good (1973: 522) ได้ให้ความหมายหลักสูตรไว้ 3 ความหมายดังนี้ (1) เนื้อหาวิชาที่จัดไว้เป็นระบบให้ผู้เรียนได้ศึกษา เพื่อให้สำเร็จหรือรับประกาศนียบัตรในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง (2) คำว่าโครงทั่วไป หรือเค้าโครงเฉพาะ ซึ่งทางโรงเรียนจัดให้ผู้เรียนได้เรียนเพื่อรับประกาศนียบัตรหรือสามารถเรียนต่อในทางอาชีพต่อไป และ (3) กลุ่มวิชาและประสบการณ์ต่างๆ ที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนได้เรียนภายใต้การแนะนำของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาคอยแนะแนวทางให้คำปรึกษา ความหมายของหลักสูตรในข้อนี้ หมายถึง หลักสูตรทั้งฉบับ ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาวิชาส่วนหนึ่งและการจัดประสบการณ์ให้อีกส่วนหนึ่ง

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง ประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียน และกิจกรรมทางการศึกษาที่จัดให้กับผู้เรียน ที่จัดโดยสถาบัน เพื่อให้ผู้เรียนได้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ตามความสามารถของผู้เรียน

ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรมีความสำคัญต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้ ดั่งที่นักการศึกษาและนักวิชาการได้ให้ความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังต่อไปนี้

ใจทิพย์ เชื้อรัตนพงษ์ (2539: 11) กล่าวถึงความสำคัญของหลักสูตรว่า หลักสูตรเป็นเครื่องมือในการแปลจุดมุ่งหมายและนโยบายทางการศึกษาของชาติสู่การปฏิบัติในสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ หลักสูตรจะเป็นเสมือนทางลัดที่จะคอยกำหนดทิศทางให้การเรียนการสอนเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หลักสูตรเป็นเครื่องชี้แนวทางในการจัดความรู้ และประสบการณ์แก่ผู้เรียนซึ่งครูจะต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้ผู้เรียนได้รับการศึกษาที่มุ่งสู่จุดหมายเดียวกัน หลักสูตรจึงเป็นเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาและเป็นเครื่องชี้ความเจริญของชาติ ถ้าประเทศใดมีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัยและมีประสิทธิภาพ คนในประเทศนั้นก็ย่อมมีความรู้และศักยภาพในการพัฒนาประเทศได้อย่างเต็มที่

อัมภา บุญช่วย (2537: 17-18) ได้สรุปความสำคัญของหลักสูตรไว้ดังนี้

1. เป็นเอกสารของทางราชการ หรือเป็นบัญญัติของทางรัฐบาล เพื่อให้บุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐบาลหรือเอกชน ดังนั้น หลักสูตรจึงเปรียบเสมือน “คำสั่ง” หรือ “ข้อบังคับ” ของทางราชการชนิดหนึ่งนั่นเอง
2. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาเพื่อควบคุมการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาในระดับต่างๆ รวมทั้งเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการที่จะจัดสรรงบประมาณ บุคลากร อาคารสถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาของรัฐบาลให้แก่โรงเรียน
3. เป็นแผนการดำเนินงานของนักบริหารการศึกษา ที่จะต้องอำนวยการควบคุมดูแลและติดตามประเมินผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล
4. เป็นแผนการปฏิบัติงาน หรือเครื่องชี้แนวทางในการปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะเสนอแนะจุดมุ่งหมายการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการประเมินผลการเรียนการสอน ซึ่งครูควรจะต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง
5. เป็นเครื่องมือของรัฐ ในอันที่จะพัฒนาคนและพัฒนากำลังคน ซึ่งจะเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตามแผนของรัฐบาล

6. เป็นเครื่องชี้ถึงความเจริญของชาติ เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ถ้าประเทศชาติได้มีหลักสูตรที่เหมาะสม ทันสมัย และมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้คนในประเทศของตนมีคุณภาพ

จากความสำคัญของหลักสูตรดังกล่าวสรุปได้ว่า หลักสูตรมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษา เป็นตัวกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล เพื่อใช้เป็นแนวทางการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของประเทศชาติ

ประเภทของหลักสูตร

สมนึก ธาตุทอง และ นุชนารถ ธาตุทอง (2545: 12-13) ได้อธิบายลักษณะของหลักสูตรแบบต่าง ๆ ดังนี้

1. หลักสูตรเนื้อหาวิชา (Subject curriculum or subject centered curriculum)

เป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหาความรู้เป็นหลัก ประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่สำคัญ ได้แก่ ความคิดรวบยอด ทักษะ กฎเกณฑ์ หลักเกณฑ์ต่างๆ เน้นที่ผลการเรียนจากเนื้อหาสาระอย่างเดี่ยว ผู้เรียน ทุกคนต้องเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนกัน ไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ไม่ได้เน้นที่ความสนใจหรือความต้องการของผู้เรียน แต่เน้นที่ทฤษฎีและการถ่ายทอดเนื้อหาวิชามากกว่าการนำไปใช้ การทำข้อสอบจึงมีความสำคัญมากกว่าการนำไปใช้ในชีวิตจริง

2. หลักสูตรหมวดวิชา (broad-field curriculum)

เป็นหลักสูตรรวบรวมศาสตร์และวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาสาระใกล้เคียงกันเข้าไว้ในหมวดวิชาใหม่ เช่น หมวดวิชาภาษาจะรวมภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ เข้าด้วยกันประกอบด้วย วรรณคดี การอ่าน การสื่อสาร การใช้ภาษา หลักภาษา ตัวอย่างของหลักสูตรรวมวิชาจะเห็นได้ชัดเจนในหลักสูตรการศึกษาปี 2530 ทั้งในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

3. หลักสูตรสัมพันธ์ (core curriculum)

เป็นหลักสูตรที่ผสมผสานเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกันอยู่กับหมวดหมู่เดียวกันเน้นวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งจะเป็นปัญหาของบุคคลหรือส่วนรวมก็ได้ จะใช้เวลาเรียนติดต่อกันในแต่ละครั้ง

ประมาณ 2-3 ชั่วโมง โดยครูเป็นผู้คอยให้คำแนะนำ เป็นที่ปรึกษา ซึ่งการเรียนการสอนแบบหน่วย และมีการจัดทำหน่วยการเรียนรู้หลายๆ หน่วย เน้นการบูรณาการ

4. หลักสูตรสหสัมพันธ์ (correlated curriculum)

เป็นหลักสูตรที่มีความสัมพันธ์กันในหมวดวิชาหรือระหว่างวิชา มีความสอดคล้องต่อเนื่อง เชื่อมโยงกันไม่ขาดตอน เช่น วรรณคดีกับประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ กับวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

5. หลักสูตรประสบการณ์ (experience curriculum)

หรือหลักสูตรที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ (child-centered curriculum) หรือหลักสูตรยึดการดำรงชีวิต (area of living design) มีลักษณะที่คล้ายกัน กล่าวคือ การจัดเนื้อหาสาระกิจกรรมการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ใดๆ ก็ตาม ต้องจัดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้มีความเจริญงอกงามในทุกๆ ด้าน มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของการดำรงชีวิต โดยผู้เรียนมีบทบาทมีส่วนร่วมในการเลือกหากิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ และตรงกับจุดหมายในหลักสูตร ลักษณะการร่วมกิจกรรมจะต้องอยู่บนพื้นฐานความถนัด ความสนใจของผู้เรียน เรียนรู้ด้วยการแก้ปัญหาและสามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงได้

6. หลักสูตรบูรณาการ (integrated curriculum)

เป็นหลักสูตรที่รวมประสบการณ์การเรียนรู้ต่างๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งคัดเลือกมาจากหลายวิชา แล้วจัดเป็นกลุ่มหรือหมวดหมู่ของประสบการณ์ เป็นการบูรณาการเข้าด้วยกัน เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์สัมพันธ์และต่อเนื่อง มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต จะเห็นได้ชัดเจนในหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียน โดยนำวิชาหรือเรื่องราวต่างๆ ที่เรียกว่า “มวลประสบการณ์” มาจัดกลุ่มเพื่อสร้างเสริมให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ

7. หลักสูตรแบบอิงมาตรฐาน (Standard-based curriculum)

หลักสูตรแบบอิงมาตรฐานเป็นหลักสูตรที่มีการกำหนดมาตรฐานเชิงเนื้อหา (content standard) อย่างชัดเจน จากผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขา Jons S. Kendall and Robert J. Marzano (1996 อ้างถึงใน สมนึก ธาตุทอง และ นุชนารถ ธาตุทอง, 2545: 13) ได้อธิบายไว้ว่า มาตรฐานเนื้อหา

แสดงให้เห็นว่าผู้เรียนได้เรียนรู้อะไรและมีความสามารถที่จะกระทำได้ โดยที่มาตรฐานการปฏิบัติได้ (performance standard) ทำให้มีความชัดเจน คือ ระดับของประสิทธิภาพที่คาดหวังตามมาตรฐานเนื้อหา

องค์ประกอบของหลักสูตร

นักการศึกษา ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตร ดังนี้

ธำรง บัวศรี (2531: 7-8) กล่าวว่า หลักสูตรนั้นมีองค์ประกอบที่สำคัญและขาดไม่ได้อย่างน้อย 6 อย่างคือ จุดมุ่งหมายของหลักสูตร จุดประสงค์ของการเรียนการสอน เนื้อหาสาระ และประสบการณ์ ยุทธศาสตร์การเรียนการสอน วัสดุอุปกรณ์ และสื่อการเรียนการสอน

วิชัย ดิสสระ (2535: 11) กล่าวว่า หลักสูตรประกอบด้วย

1. หลักสูตรแม่บท ได้แก่ ข้อกำหนดของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งประกอบด้วยจุดมุ่งหมายและแนวทางของการศึกษา โครงสร้างของเนื้อหาสาระประกอบด้วยหมวดวิชาหรือกลุ่มวิชาเนื้อหาวิชาเป็นหัวข้อสำคัญ ๆ ระยะเวลาเรียน และแนวทางการสอน ตลอดจนการประเมินผลการเรียน
2. เอกสารและวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน ได้แก่ เอกสารและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ครูใช้สอน และผู้เรียนใช้เรียน เช่น คู่มือครู แผนการสอน โครงการสอน หนังสืออ่านเพิ่มเติม แบบฝึกหัด ฯลฯ และวัสดุอุปกรณ์การเรียนต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร
3. กิจกรรมการเรียน ได้แก่ การดำเนินการต่าง ๆ ในโรงเรียน ทั้งของครูและผู้เรียน เช่น การสอนให้ผู้เรียนค้นคว้า อภิปราย การอบรม การบรรยาย การสาธิต การปฏิบัติ ฯลฯ ตลอดจนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูและผู้บริหารการศึกษา เป็นผู้ปฏิบัติให้สอดคล้องกับแนวทางและจุดมุ่งหมายในหลักสูตรแม่บท
4. การประเมินผล ได้แก่ หลักการของการประเมิน กระบวนการวัดต่างๆ พร้อมทั้งเครื่องวัดและแบบฟอร์มในการประเมินผลการศึกษา เพื่อที่จะรู้ว่าผู้เรียนคนใดมีการเปลี่ยนแปลงหรือมีความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ ขึ้นหรือไม่เพียงใด เมื่อทราบแล้วจะได้พิจารณาถึงเกณฑ์ที่ต้องการหรือไม่ ถ้าไม่ถึงจะได้หาทางปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้นักเรียนผู้นั้นบรรลุจุดมุ่งหมายตามที่ตั้งไว้

Beauchamp (1975: 107-109) กล่าวว่า องค์ประกอบสำคัญ ซึ่งจะต้องเขียนไว้ในเอกสารหลักสูตรมี 4 ประการ คือ เนื้อหาสาระและวิธีการจัด จุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะ แนวการนำหลักสูตรไปใช้สอน และการประเมินผล

Saylor and Alexander (1974: 189) กล่าวว่า องค์ประกอบของหลักสูตร ได้แก่ ความมุ่งหมายของการศึกษา การจัดเนื้อหาวิชา กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล

Taba (1962: 1) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรว่า หลักสูตรไม่ว่าจะมีรูปแบบใด จะมีองค์ประกอบอย่างน้อยที่สุด 4 อย่างคือ วัตถุประสงค์ทั่วไปและวัตถุประสงค์เฉพาะวิชา เนื้อหาวิชาและจำนวนชั่วโมงสำหรับการสอนแต่ละวิชา กระบวนการเรียนการสอน หรือการนำหลักสูตรไปใช้ และโครงการประเมินผลตามหลักสูตร

จากแนวคิดขององค์ประกอบของหลักสูตรที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่า องค์ประกอบของหลักสูตรควรประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญคือ ด้านจุดมุ่งหมาย เนื้อหา การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และการวัดและประเมินผล

หลักสูตรสถานศึกษา

ความหมายของหลักสูตรสถานศึกษา

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2546: 3) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรสถานศึกษา ไว้ว่า หลักสูตรสถานศึกษา หมายถึง หลักสูตรที่สถานศึกษาจัดมวลประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับผู้เรียน เพื่อการพัฒนาให้เป็นคนดี มีความรู้ ความสามารถ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาไปสู่ศักยภาพสูงสุดของตน หรืออีกนัยหนึ่งคือ เป็นหลักสูตรที่ผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้เรียน คณะกรรมการสถานศึกษา บุคคลในชุมชนร่วมกันพัฒนาขึ้น โดยยึดสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 เป็นหลักในการกำหนดสาระการเรียนรู้ของแต่ละหมวดวิชา ให้สอดคล้องกับสภาพ ปัญหา ความต้องการของชุมชนและกลุ่มเป้าหมายผู้เรียน

การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

ในการพัฒนาหลักสูตร มีรูปแบบและกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน นักการศึกษาได้เสนอรูปแบบและกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ดังนี้

Tyler (1949: 2) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรโดยตั้งคำถามไว้ 4 ข้อ คือ

1. มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่โรงเรียนต้องจัดให้เด็กได้รับ
2. มีประสบการณ์ทางการศึกษาอะไรบ้างที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์เหล่านี้
3. จะจัดประสบการณ์ทางการศึกษาเหล่านี้ให้มีประสิทธิภาพได้อย่างไร
4. จะพิจารณาได้อย่างไรว่าวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้นั้นได้บรรลุแล้ว

Taba (1962: 345-399) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้

1. จำแนกความต้องการ (diagnosis of need) เป็นการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการโดยการสำรวจปัญหาและความต้องการ รวมทั้งความจำเป็นต่างๆ ของสังคมเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดจุดมุ่งหมาย
2. การกำหนดจุดมุ่งหมาย (formulation of objectives) โดยพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ เพื่อนำมาพิจารณาจัดการศึกษาให้เป็นไปตามความต้องการ และเป็นการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยใช้คำว่า เป้าหมาย (goal) และจุดมุ่งหมาย (objectives)
3. การคัดเลือกเนื้อหาวิชา (selection of content) โดยคัดเลือกเนื้อหาความรู้ที่จะต้องนำมากำหนดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามความต้องการ และความจำเป็นของสังคมโดยพิจารณาจากจุดมุ่งหมาย ซึ่งสอดคล้องกันระหว่างเนื้อหา และจุดมุ่งหมาย
4. การจัดรวบรวมเนื้อหา (organization of content) โดยพิจารณาจากความยากง่ายของสาระวิชา วุฒิภาวะ ความพร้อมของผู้เรียน
5. การคัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ (selection of learning experience) เพื่อนำมาเสริมเนื้อหาวิชาที่ต้องนำมาสอนและกระบวนการเรียนรู้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยพิจารณาให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมาย

6. การจัดรวบรวมกระบวนการเรียนรู้ (organization of learning activities) โดยพิจารณาว่าในการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ตลอดจนความเชื่อมโยงและจัดลำดับกิจกรรมให้มีความสอดคล้องกัน

7. การพิจารณาถึงวิธีการและแนวทาง (determination of what to evaluate and of the ways and means of doing it) การประเมินผลเป็นการประเมินขั้นสุดท้าย เป็นการประเมินผลประสิทธิภาพของหลักสูตรว่า ผู้เรียนมีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ และมีความเหมาะสมเพียงใด และกำหนดด้วยว่า จะใช้วิธีประเมินผลอย่างไร มีอะไรช่วยในการประเมิน

Saylor and Alexander (1974: 27) ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรไว้ ดังนี้

1. การศึกษาตัวแปรต่างๆ จากภายนอก ได้แก่ ภูมิหลังของนักเรียน สังคม ธรรมชาติของการเรียนรู้ แผนการศึกษาชาติ ทรัพยากรและความสะดวกสบายในการพัฒนาหลักสูตร และคำแนะนำจากผู้ประกอบอาชีพ

2. การกำหนดความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

3. การนำหลักสูตรไปใช้

4. การประเมินผล

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า รูปแบบการพัฒนาหลักสูตร มี 6 ขั้นตอนคือ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับผู้เรียน สังคมและปรัชญาการศึกษา 2) การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร 3) การกำหนดเนื้อหาสาระและประสบการณ์การเรียนรู้ 4) การนำหลักสูตรไปใช้ 5) การประเมินผลหลักสูตร 6) การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงหลักสูตร

ผู้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา

ในการดำเนินการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สถานศึกษาทุกแห่ง จะต้องแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการขึ้น ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวควรจะประกอบด้วย

1. ผู้บริหารสถานศึกษา

2. หัวหน้าหมวดวิชาหรือกลุ่มวิชา
3. หัวหน้างานแนะแนว
4. หัวหน้างานวัดผลและประเมินผล
5. ผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการ
6. ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขา ผู้ทรงคุณวุฒิ ภูมิปัญญาท้องถิ่น
7. ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์
8. ผู้แทนผู้ปกครอง
9. ผู้แทนองค์กรชุมชน
10. ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
11. ผู้แทนศิษย์เก่า

บทบาทของคณะกรรมการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการ ควรมีดังนี้

1. ร่วมกันกำหนดนโยบายและวางแผนดำเนินงานวิชาการ
2. ร่วมกันกำหนดรูปแบบและขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
3. ร่วมกันศึกษาสภาพ ปัญหาและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา
4. ร่วมกันกำหนดจุดหมาย หลักการ โครงสร้าง สารการเรียนรู้ของหลักสูตรสถานศึกษา ซึ่งจะต้องสอดคล้องและเป็นไปตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการจัดการศึกษานอกโรงเรียน
5. จัดทำคู่มือการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการสถานศึกษา

6. ประสานความร่วมมือจากบุคคล หน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ และชุมชน เพื่อให้การใช้หลักสูตรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ

7. นิเทศ ติดตามผล ตรวจสอบผลสำเร็จหรือปัญหาอุปสรรค ในการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

เมื่อคณะกรรมการบริหารหลักสูตรและงานวิชาการได้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะต้องนำเสนอขออนุมัติหลักสูตรกับคณะกรรมการสถานศึกษาก่อนนำไปใช้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2546: 7-8)

ขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา

ขั้นตอนการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษามี 8 ขั้นตอน (ไม่รวมขั้นตอนการนำหลักสูตรไปใช้ การติดตามประเมินผลการใช้หลักสูตร และการปรับปรุงแก้ไข) คือ

ขั้นที่ 1 ศึกษา วิเคราะห์ วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ ของสถานศึกษา

ขั้นที่ 2 ศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544

ขั้นที่ 3 วิเคราะห์ วิเคราะห์มาตรฐานและสาระการเรียนรู้ กลุ่มหมวดวิชาพื้นฐาน และกลุ่มหมวดวิชาประสบการณ์

ขั้นที่ 4 โครงสร้างหลักสูตรสถานศึกษา

ขั้นที่ 5 จัดทำคำอธิบายหมวดวิชา

ขั้นที่ 6 ยกร่างองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา

ขั้นที่ 7 ตรวจสอบหลักสูตรสถานศึกษา

ขั้นที่ 8 ขออนุมัติใช้หลักสูตรสถานศึกษา (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2546: 10)

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ความหมายของกิจกรรมการเรียนรู้

Good (1973: 164) ได้ให้ความหมายของกิจกรรมไว้หลายความหมาย ดังนี้

1. สภาพการเรียนรู้ที่ผู้เรียนกระทำด้วยความเต็มใจ เพราะการกระทำเช่นนี้จะนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายที่คาดหวังไว้
2. เป็นกิจกรรมที่เริ่มต้นจากสิ่งที่น่าสนใจชนิดใหม่ ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการคิดและการเรียนรู้
3. เป็นการเล่นหรือการทำงาน ซึ่งเกิดจากแนวความคิดหรือความรู้สึกของผู้ทำ ซึ่งแสดงออกมาในรูปที่ซับซ้อน เพื่อสื่อความเข้าใจให้ผู้อื่นทราบ

วัฒนาพร ระเบียบทุกซ์ (2545: 20) ได้ให้ความหมายของกิจกรรมการเรียนรู้ไว้ว่า กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง สภาพการเรียนรู้ที่กำหนดขึ้นเพื่อนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย หรือ จุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนด การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับ จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหา และสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ต่างๆ

โรม วงศ์ประเสริฐ (2545: 11) ได้ให้ความหมายของกิจกรรมไว้ว่า กิจกรรม หมายถึง การกระทำรูปแบบหนึ่งซึ่งมีผู้ดำเนินการ ในที่นี้อาจเป็นผู้ดำเนินการจัดอบรมหรือครูผู้สอน ดำเนินการจัดขึ้น เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีพัฒนาการ และเปลี่ยนแปลงไปตามความมุ่งหมายของการดำเนินการนั้นๆ กิจกรรมสามารถประยุกต์ใช้ในการจัดการอบรม หรือการจัดการเรียนรู้ได้ทุกประเภท

ราชบัณฑิตยสถาน (2546: 126) ได้ให้ความหมายของกิจกรรมไว้ว่า กิจกรรม หมายถึง การที่ผู้เรียนปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อการเรียนรู้

จากความหมายที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า กิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง สภาพการเรียนรู้ที่ผู้สอนจัดขึ้น โดยมีการกำหนดและออกแบบกิจกรรมไว้ให้ผู้เรียนปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามเป้าหมายที่วางไว้

หลักการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

ประชุม ผงผ่าน (ม.ป.ป.: 161) ได้เสนอหลักแนวคิดไว้ ดังนี้

1. กิจกรรมเป็นสื่อกลางระหว่างผู้สอน ผู้เรียน และองค์ประกอบอื่น ๆ ในระบบการเรียนการสอน
2. กิจกรรมที่เน้นการปฏิบัติการของผู้เรียนจะช่วยทำให้ผู้เรียนได้มีการเคลื่อนไหวและมีผลกระทบที่ดีต่อการพัฒนาของระบบอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย
3. ความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของผู้เรียน กิจกรรมสามารถสนองตอบความแตกต่างนั้นได้
4. ความสนใจของผู้เรียน ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความสำเร็จในการเรียนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ออกแบบไว้ จะช่วยให้ความสนใจต่อบทเรียนของผู้เรียนสูงขึ้น
5. กิจกรรมมีความหลากหลาย มีระดับความยากง่ายแตกต่างกันในขณะที่ความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนมีไม่เท่ากันสามารถเลือกกิจกรรมที่มุ่งไปสู่ความสำเร็จในบทนั้น ๆ
6. กิจกรรมหลายกิจกรรมแฝงไว้ซึ่งความบันเทิง มีชีวิตชีวา เช่น เกม เพลง ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมแล้วย่อมมีความสนุกสนานร่าเริงแจ่มใส
7. ความเข้าใจลักษณะบทเรียนที่มีลักษณะแตกต่างกัน สามารถเลือกกิจกรรมให้สอดคล้องกับบทเรียนในแต่ละบทได้ และทำความเข้าใจของผู้เรียนดีขึ้น
8. บางกิจกรรมเหมาะสำหรับการปฏิบัติงานกลุ่ม เพื่อเสริมสร้างการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของผู้เรียน
9. กิจกรรมช่วยส่งเสริม สร้างค่านิยมต่าง ๆ ของผู้เรียน เช่น ความเป็นประชาธิปไตย ความซื่อสัตย์ ความเสียสละ ฯลฯ
10. ในขณะที่ผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรม ผู้สอนสามารถสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อการประเมินผลปรับปรุงพฤติกรรมของผู้เรียน

ทิสนา แชมมณี (2542: 6-7) ได้เสนอแนวคิดในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี ควรช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในด้านร่างกาย คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนโอกาสเคลื่อนไหวร่างกาย เพื่อช่วยให้ประสาทการรับรู้ของผู้เรียนตื่นตัวพร้อมที่จะรับข้อมูลและการเรียนรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้น

2. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี ควรช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในด้านสติปัญญา คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเคลื่อนไหว ช่วยให้ผู้เรียนเกิดความจดจ่อในการคิด สนุกที่จะคิด ซึ่งกิจกรรมจะมีลักษณะดังกล่าวได้จะต้องมีเรื่องให้ผู้เรียนคิด

3. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี ควรช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในด้านทางสังคม คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว

4. กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดี ควรช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางอารมณ์ คือ เป็นกิจกรรมที่ส่งผลต่ออารมณ์ ความรู้สึกของผู้เรียน ซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้นั้นเกิดความหมายต่อตนเอง มักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ประสบการณ์และความเป็นจริงของผู้เรียนจะต้องเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เรียนโดยตรงหรือใกล้ตัวผู้เรียน

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2545: 50-51) ได้เสนอหลักการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ดังนี้

1. ศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างกันทั้งในด้านความสามารถในการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ เจตคติ ฯลฯ ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความสามารถในการเรียนรู้ และวิธีการเรียนรู้ (learning styles) โดยจัดการเรียนรู้ เนื้อหา และสื่อที่เอื้อต่อการเรียนรู้รายบุคคล รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำเอาประสบการณ์ของตนมาใช้ในการเรียนรู้ด้วย

2. จัดให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการเรียน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีส่วนร่วมรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง ดังนั้น การจัดการเรียนรู้จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีบทบาทตั้งแต่ การวางแผน กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของตน หรือกลุ่ม การกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ สื่อการเรียน การเลือกใช้วิธีการเรียนรู้ การใช้แหล่งข้อมูล ตลอดจนจนถึงการประเมินผลการเรียนของตน

3. **พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน** การจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เรียนจะต้องได้รับการฝึกให้มีทักษะและยุทธศาสตร์การเรียนรู้ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง เช่น การบันทึกข้อความ การจัดประเภทหมวดหมู่ การสังเกต การแสวงหาและใช้แหล่งความรู้ เทคโนโลยีและสื่อที่สนับสนุนการเรียนรู้ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ในการตัดสินใจ แก้ปัญหา กำหนดแนวทางการเรียนรู้ และเลือกวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับตนเอง

4. **พัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น** การเรียนรู้ด้วยตนเองไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนต้องเรียนคนเดียว โดยไม่มีชั้นเรียนหรือเพื่อนเรียน ยกเว้นการเรียนแบบรายบุคคล โดยทั่วไปแล้วในการเรียนรู้ด้วยตนเองผู้เรียนจะได้ทำงานร่วมกับเพื่อน กับครูและบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงต้องพัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นให้กับผู้เรียน เพื่อให้รู้จักการทำงานเป็นทีม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำกิจกรรมกลุ่มร่วมกับเพื่อนที่มีความรู้ความสามารถ ทักษะเจตคติที่แตกต่างกัน เพื่อให้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในกระบวนการเรียนรู้

5. **พัฒนาทักษะการประเมินตนเอง และการร่วมมือกันประเมิน** ในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการประเมินการเรียนรู้ ดังนั้น จึงต้องพัฒนาทักษะการประเมินให้แก่ผู้เรียน และสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้เรียนว่า การประเมินตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบประเมินผล รวมทั้งยอมรับผลการประเมินจากผู้อื่นด้วย นอกจากนี้ต้องจัดให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์การประเมินผลหลาย ๆ รูปแบบ

6. **จัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน** สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น บริเวณในโรงเรียนจึงต้องจัดให้เป็นแหล่งความรู้ที่นักเรียนจะค้นคว้าด้วยตนเองได้ เช่น ศูนย์วิทยากร บทเรียนสำเร็จรูป ชุดการสอน ฯลฯ รวมทั้งบุคลากร เช่น ครูประจำศูนย์วิทยบริการที่ช่วยอำนวยความสะดวกและแนะนำเมื่อผู้เรียนต้องการ

ดังนั้น หลักการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ผู้จัดกิจกรรมต้องศึกษาผู้เรียนเป็นรายบุคคล จัดให้ผู้เรียนมีส่วนรับผิดชอบในการเรียน พัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน พัฒนาทักษะการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น พัฒนาทักษะการประเมินตนเอง และการร่วมมือกันประเมิน และจัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองของผู้เรียน

กระบวนการเรียนรู้ในการจัดกิจกรรม

Brockett and Hiemstra (1991: 109-117) ได้เสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ โดยการชี้นำตนเอง สรุปได้ดังนี้

การเริ่มต้นวางแผน ผู้อำนวยการควมสะดวกมีบทบาทในการพัฒนาให้ผู้เรียนมีความริเริ่มในการวางแผน อาจใช้ learning rationale sheet ซึ่งจะเป็นการอธิบายเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ โดยจะมีข้อความที่ผู้เรียนอธิบายถึงเหตุผลในการสนใจประสบการณ์การเรียนรู้ และเป็นการอธิบายถึงการทำงานของผู้อสอนสำหรับประสบการณ์เป็นรายบุคคล รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการชี้นำตนเองในการเรียนรู้ และสิ่งที่ผู้เรียนคาดหวังจาก ผู้อำนวยการควมสะดวก รวมทั้งได้เสนอแนะว่าก่อนที่จะเริ่มมีประสบการณ์การเรียนรู้จริงๆ ควรออกแบบเครื่องมือที่เหมาะสมในการประเมินความจำเป็น โดยใช้เทคนิคดังนี้ เทคนิคแรก เป็นการให้ผู้เรียนเขียนเครื่องมือในการประเมินความจำเป็น เทคนิคที่สองแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มเล็กๆ อภิปรายถึงความจำเป็นของตน อาจมีข้อขัดแย้งกันภายในกลุ่ม ซึ่งจะนำมาถึงการให้คำจำกัดความของความจำเป็นของบุคคลให้ชัดเจน นอกจากนี้ บนพื้นฐานของปรัชญาที่ผู้อสอนเชื่อถือในบทบาทของผู้อำนวยการควมสะดวกในการเรียนรู้ ผู้กำหนดแหล่งความรู้ และเป็นผู้สนับสนุนในการชี้นำตนเองให้เกิดแก่ผู้เรียนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น วัตถุประสงค์การเรียนรู้จึงถูกกำหนดอย่างกว้างๆ มีกิจกรรมบางกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อผู้เรียน คือ การเตรียมแบบเรียน หรือการให้คำแนะนำการศึกษาของการใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับหลักสูตร ทั้งนี้รวมถึงวัตถุประสงค์ รายละเอียดของกิจกรรมการเรียนรู้ อัดชีวประวัติแบบสัญญาการเรียนรู้ คำอธิบายหรือคำแนะนำที่จำเป็นอื่นๆ และอุปกรณ์พิเศษที่ผู้อำนวยการควมสะดวกคิดว่าจะมีประโยชน์ต่อผู้เรียน ผู้อำนวยการควมสะดวกควรวางแผนและเตรียมการต่างๆ ที่สัมพันธ์กับหลักสูตร แบบเรียนและอุปกรณ์ การสอนควรมีแบบที่สวองามและดึงดูดใจผู้เรียน นอกจากนี้การสร้างบรรยากาศที่ดีต่อการเรียนรู้หลายกิจกรรมที่สำคัญควรสร้างบรรยากาศในด้านดีในช่วงแรก ควรสร้างทัศนคติที่ดีแก่ผู้เรียนเกี่ยวกับวิชา ผู้สอน รูปแบบการสอน และกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่

1. การวางแผนเพื่อให้แน่ใจว่าชั้นเรียน หรือสถานที่ เป็นไปตามความต้องการของผู้เข้ารับบริการฝึกอบรมและการเรียนรู้ที่คาดหวัง พยายามจัดสภาพแวดล้อมต่างๆ ทางกายภาพให้เหมาะสม
2. ผู้อำนวยการควมสะดวกควรมาถึงห้องก่อน เพื่อให้แน่ใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่จัดขึ้นมีความเหมาะสม รวมทั้งการจัดเก้าอี้ แสงสว่าง บริเวณที่จัดสำหรับการพักในการอภิปราย และให้แน่ใจว่าอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ มีอยู่ในห้องพร้อมและใช้งานได้ดี

3. หากมีคาบเรียนที่ใช้เวลานานๆ ควรพิจารณาถึงการพักครึ่งเวลา อาจจัดให้มีการพักรับประทานกาแฟ ชา อนุญาตให้พักสูบบุหรี่ คำนึงถึงการเข้าห้องน้ำด้วย

การช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคุ้นเคย มีเทคนิคมากมายที่สามารถนำมาใช้ในการที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกคุ้นเคย และรู้สึกสบายในการที่จะเรียนรู้ สิ่งแรกคือการแนะนำตัวเองให้กับผู้เรียน จากนั้นให้ผู้เข้าเรียนกรอกชื่อ ที่อยู่ หรือข้อมูลใดๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ลงบนกระดาษหนึ่ง ให้ผู้เรียนพับกระดาษให้เป็นครึ่งหนึ่งซึ่งให้ข้อมูลที่ได้กรอกไว้นั้นอยู่ด้านใน แล้วนำกระดาษนั้นมาตั้งให้เป็นเหมือนเต็นท์ แล้วให้ผู้เรียนนั้นเขียนชื่อจริง ชื่อเล่น หรือชื่ออะไรก็ได้ลงบนกระดาษนั้น ผู้สอนเองก็อาจร่วมเล่นด้วย ซึ่งอย่างน้อยที่สุดกิจกรรมนี้ก็ช่วยให้ผู้เรียนได้ทำความรู้จักชื่อของกันและกัน จากนั้นก็จะให้ผู้เรียนได้แนะนำตนเอง หรืออาจให้ผู้เรียนได้จับคู่เรียนรู้ และทำความคุ้นเคยซึ่งกันและกันประมาณ 15 นาที แล้วให้ผู้เรียนอีกคนได้ออกมาแนะนำเพื่อนซึ่งเป็นคู่ของตนให้สมาชิกในกลุ่มฟัง หากผู้เรียนมีจำนวนไม่มากนัก หรือหากผู้เรียนมีความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีอยู่แล้ว อาจให้ผู้เรียนจับคู่แล้วเล่าถึงสิ่งที่พิเศษในตัวของเพื่อน เทคนิคเหล่านี้ หากดูผิวเผินอาจคิดว่าเป็นเรื่องปกติ อย่างไรก็ตามเราก็พบว่าสามารถนำมาเข้ามามีใช้อย่างดี ในการช่วยสร้างความสนิทสนมคุ้นเคย และยังช่วยให้เกิดการเรียนรู้ชื่อของกันและกัน ยิ่งไปกว่านั้น ในฐานะของผู้สอนนั้น สามารถที่จะเรียนรู้จุดเด่นของผู้เรียนในกลุ่มนั้นๆ ด้วย และยังพบอีกว่าการที่ผู้สอนได้มีโอกาสพูดคุยก่อนเรียนในระบบการเรียนรู้นั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก ซึ่งการอภิปราย การตั้งคำถาม และการตอบคำถามนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การประเมินความต้องการ หลักการประเมินมี 2 แบบคือ

1. การประเมินเป็นรายบุคคล ภายหลังจากที่ผู้สอนได้คำนึงหัวเรื่องต่างๆ ที่ผู้เรียนน่าจะสนใจ จำเป็นต้องตรวจสอบในด้านประสบการณ์ที่ผู้เรียนจะได้รับ โดยอาจเกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันภายใน 3 ชั่วโมง ให้ผู้เรียนได้ประเมินความสามารถในหลายๆ ด้านของตนเองลงในแบบฟอร์ม โดยที่มีการช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนได้เพิ่มเติมข้อมูลอื่นๆ ที่อาจจะไม่ได้ระบุไว้ในแบบฟอร์มนั้นด้วย ซึ่งเป็นข้อมูลที่ผู้เรียนเห็นว่าควรเพิ่มเติมเข้าไป กิจกรรมนี้จะช่วยสร้างความรับผิดชอบในการเรียน ตลอดจนถึงทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเองว่าถนัดและอ่อนในเรื่องใด ซึ่งในกรณีนี้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองในการที่จะปรับปรุงส่วนที่ด้อย และพัฒนาส่วนที่แข็งของตนเอง

2. การประเมินเป็นกลุ่ม เชื่อว่าสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการประเมินผู้เรียนแบบกลุ่ม จากประสบการณ์ที่ผ่านมาทำให้ทราบว่า ความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละบุคคลนั้น

ทำให้ได้เรียนรู้ว่าจะมีมุมมองหนึ่งที่สามารถยอมรับได้จากบุคคลในกลุ่มซึ่งมีความต้องการที่แตกต่างกัน โดยเทคนิคในการประเมินลักษณะเหมาะสำหรับให้ผู้เรียนแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ 5-8 คน โดยภายหลังจากที่ผู้เรียนได้กรอกข้อมูลส่วนตัวที่ต้องการแล้ว และหลังจากทุกคนได้เกิดความคิดบางอย่างในหัวข้อเรื่องที่ได้สร้างขึ้นมานั้น ให้ผู้เรียนแบ่งกลุ่ม ส่วนใหญ่แล้วจะใช้วิธีแบ่งกลุ่มจากตัวเลขที่นับ โดยที่กำหนดตัวเลขที่จะให้นับตามจำนวนกลุ่มที่ต้องการ ผู้เรียนที่นับหนึ่งก็จะอยู่กลุ่มที่หนึ่ง ผู้เรียนที่นับสองก็อยู่กลุ่มหมายเลขสองตามลำดับ บางครั้งอาจเขียนรายชื่อของสมาชิกในกลุ่มไว้บนกระดาน หรือให้สมาชิกในกลุ่มจัดการในส่วนนี้กันเอง หากเป็นไปได้ควรมีห้องพิเศษ หรือพื้นที่สำหรับให้แต่ละกลุ่มได้อภิปรายกัน โดยที่จะไม่รบกวนกลุ่มอื่น ๆ และจะให้สมาชิกในกลุ่มเลือกหัวหน้า เลขานุการ หรือตำแหน่งต่าง ๆ ขึ้นภายในกลุ่มของตน ผู้สอนจะสั่งให้หัวหน้ากลุ่มและสมาชิกในกลุ่มได้เริ่มกิจกรรมจากแบบฟอร์มที่ได้จัดให้ โดยให้จัดอันดับหัวข้อเรื่องตามแต่ละบุคคลได้กรอกไว้ โดยที่ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเสนอหัวข้อเรื่องที่ตนสนใจ หรือความคิดเห็นอื่น ๆ และอาจกระตุ้นให้ผู้เรียนได้มีส่วนในการอภิปราย และแนะนำวิธีการเรียน หรือเทคนิคต่าง ๆ ด้วย หัวหน้ากลุ่มหรือเลขานุการประจำกลุ่มจึงสรุปแล้วนำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบหาข้อเหมือนและข้อแตกต่างระหว่างลำดับที่จัดของแต่ละกลุ่ม

การดำเนินการการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง การออกแบบกิจกรรมในการเรียนจะเกิดขึ้นหลังจากมีการสำรวจความต้องการตั้งกิจกรรมที่กล่าวไปแล้ว โดยจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการประเมินนั้นมาสร้างแผนที่จะเกิดขึ้นในส่วนที่เหลือจากเนื้อหาของรายวิชา ประมาณเวลาในการเรียนรู้เนื้อหาของแต่ละกลุ่ม โดยอาจแนะนำแหล่งการเรียนรู้เพิ่มเติมให้แก่ผู้เรียนเพื่อที่จะให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง จากนั้นจะต้องเปรียบเทียบความต้องการของรายวิชา กับข้อมูลที่ได้ โดยที่ผู้สอนจะต้องจัดกิจกรรมโดยจะต้องแน่ใจว่าผู้เรียนจะได้รับประโยชน์จากเนื้อหาวิชาตามที่ได้ตั้งไว้ ผู้สอนอาจมีแผนการสอนในแต่ละสัปดาห์ โดยอาจจะเพิ่มเติมถึงอุปกรณ์ และสื่อที่ต้องการ และแผนการสอนนั้นต้องมีความยืดหยุ่นด้วย

การประเมินกิจกรรมการเรียนรู้ จะมีการประเมินหลักสูตรเพื่อที่จะทำให้แผนการสอนนั้นทันสมัย และสามารถที่จะนำมาตรวจสอบได้ว่าวิธีการเรียนแบบการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองนั้นเหมาะสมกับผู้เรียนอย่างไร โดยที่ผู้สอนจะเป็นผู้ออกแบบสื่อที่ใช้ในการประเมินเอง อาจไม่ให้ผู้เรียนกรอกชื่อลงบนสื่อประเมินนั้น โดยเชื่อว่ามนุษย์ชอบการตอบรับที่ไม่มีข้อจำกัดมากกว่า และตามประสบการณ์ที่พบได้อีกอย่างนั้นก็คือ ผู้เรียนส่วนใหญ่จะเครียดกับการทำแบบประเมิน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง และความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร มีดังนี้

คณาพร คมสัน (2540) ได้พัฒนารูปแบบการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองในการอ่านภาษาอังกฤษเพื่อความเข้าใจ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ผลของการวิจัยได้รูปแบบที่เน้นกระบวนการเรียน ที่ผู้เรียนมีอิสระในการวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้ให้บรรลุเป้าหมายระยะยาวของการเรียน จะโดยลำพัง หรือร่วมมือกับผู้อื่นก็ได้โดยใช้สัญญาการเรียนเป็นเครื่องมือในการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ที่มาจากประเมินความต้องการที่แท้จริงของตนเอง กำหนดกิจกรรมที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย กำหนดวิธีประเมินผลงาน แล้วรับผิดชอบควบคุมตนเองให้ปฏิบัติตามสัญญาการเรียน รวมทั้งรับความรู้เสริมการอ่านจากครู รูปแบบได้รับการประเมินโดยการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ และการนำไปใช้ในห้องเรียนจริงในรูปแบบการวิจัยกึ่งทดลอง

ชัยฤทธิ์ โพธิสุวรรณ (2541) ศึกษา SDLR ของผู้เรียนผู้ใหญ่ ของกิจกรรมการศึกษาผู้ใหญ่บางประเภท พบว่า โดยภาพรวม SDLR ในระดับสูง เมื่อแยกเป็นองค์ประกอบพบว่า SDLR เฉลี่ยสูงสุดคือ การมองอนาคตในแง่ดี รองลงมาคือ รักการเรียนรู้ และต่ำสุดคือ การมีความคิดสร้างสรรค์ ผู้เรียนประเภททัศนสถานเห็นคุณค่าในตนเอง (SE) สูงกว่าอีกสองประเภทอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ SDLR ของผู้เรียนทั้งสามประเภทไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อจำแนกตามกลุ่มอายุ พบว่า SDLR และ SE แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นอกจากนี้พบว่า SDLR ไม่สัมพันธ์กับ SE แต่สัมพันธ์กับอายุอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ข้อเสนอแนะกรณีผู้เรียนประเภทในทัศนสถานที่มี SDLR และ SE มีต่ำกว่าอีกสองประเภท ผู้จัดกิจกรรมการศึกษาน่าจะใช้ประโยชน์จากคุณลักษณะเด่นนี้ โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้มากขึ้น โดยทั่วไปน่าจะสร้างสภาพเอื้อต่อความคิดสร้างสรรค์ เช่น ผู้สอนเป็นแบบอย่างในการรับฟังความคิดเห็นของผู้เรียน และเพิ่มกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นอิสระ

บุญศิริ อนันตเศรษฐ (2544) ได้พัฒนากระบวนการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการดังกล่าว กับผู้เรียน 2 กลุ่ม จำนวน 47 คน เพื่อศึกษาพฤติกรรมของผู้เรียน โดยได้กำหนดพฤติกรรม ที่แสดงถึงความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ต่อจากนั้นผู้วิจัย ได้เลือกผู้เรียน 15 คน เป็นกรณีศึกษาเพื่อศึกษาในเชิงลึก พบว่า เมื่อผู้เรียนได้รับโอกาสในการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากขึ้น ผู้เรียนที่มีพัฒนาการในด้านการเรียนรู้ด้วยตนเองสูง จะแสดงพฤติกรรมที่เป็นคุณสมบัติของผู้ที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความภาคภูมิใจใน

ตัวเองที่มีสาเหตุเชื่อมโยงกับแรงจูงใจภายใน คือ ความพึงพอใจที่ตนเองได้พัฒนาได้ ถ้าพยายามอย่างจริงจัง นอกจากนี้ การศึกษาพฤติกรรมของผู้เรียนในเชิงลึกยิ่ง พบว่า ยังมีปัจจัยสนับสนุนอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง ได้แก่ ความกระหาย อยากเรียนรู้ ความสนใจ ความชอบทัศนคติที่ดีต่อการเรียนภาษา หรือการเรียนในภาพรวม พื้นฐานภาษาที่ดีพอสมควร การมีวินัยในตนเอง และความสามารถในการบริหารจัดการเรื่อง เวลา ซึ่งในความเชื่อของผู้เรียน ผู้สอนและวิธีการเลี้ยงดูในครอบครัว สามารถส่งเสริมให้เกิดปัจจัยเหล่านี้ได้ ในการติดตามผลการเรียนของผู้เรียนที่ผู้วิจัยเลือกเป็นกรณีศึกษา ผู้เรียน ที่อยู่ในกลุ่มที่มีระดับการเรียนรู้ด้วยตนเองสูง จะใช้ภาษาอังกฤษมากในการเรียน วิชาเฉพาะของตน มีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนภาษาอังกฤษ มีความพึงพอใจต่อผลการเรียน วิชาภาษาอังกฤษและวิชาอื่นๆ และพยายามใช้ภาษาอังกฤษในกิจกรรมอื่นๆ ที่ตนเอง สนใจเมื่อมีโอกาส ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย ผู้เรียนที่มีระดับความสามารถทางภาษาต่างกัน และมีระดับการเรียนรู้ด้วยตนเองต่างกัน ได้แสดงความพึงพอใจกระบวนการเรียนการสอน ที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการทำวิจัยในลักษณะที่คล้ายคลึงกันกับผู้เรียนหลาย ๆ กลุ่มเพื่อทำให้ผลเป็นที่น่าเชื่อถือมากขึ้น

ศรัณย์ ขจรไชยกุล (2542) ศึกษาการใช้โปรแกรมการแนะนำกลุ่มต่อการเพิ่มความพร้อมของการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเองของนักศึกษารอพินิจชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยกรุงเทพ พบว่า ภายหลังจากทดลอง นักศึกษากลุ่มทดลองที่ได้เข้าร่วมโปรแกรมการแนะนำกลุ่มต่อการเพิ่มความพร้อมของการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเองมีคะแนนจากแบบวัดระดับความพร้อมของการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเอง สูงขึ้นก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีคะแนนจากแบบวัดระดับความพร้อมของการเรียนรู้โดยการชี้แนะตนเอง สูงกว่านักศึกษากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อัญชลี ขาดิกิตติสาร (2542) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาคุณลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเองของคนไทย มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงวิธีการพัฒนาคุณลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเอง กลุ่มตัวอย่าง คือ บุคคลซึ่งเรียนรู้ด้วยตนเอง จำนวน 20 คน เครื่องมือ ที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ พบว่า 1) การพัฒนาคุณลักษณะการเป็นคนช่างสังเกต ได้แก่ การจัดประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อม ที่ส่งเสริมให้บุคคลมีโอกาสทำด้วยตนเอง การใช้วิธีการบอกแล้วให้ทำด้วยตนเอง 2) การพัฒนาคุณลักษณะการเป็นคนช่างคิด ได้แก่ การจัดประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อม ที่ส่งเสริมให้บุคคลคิดด้วยตนเอง ให้บุคคลคิดเองหรือทำด้วยตนเอง 3) การพัฒนาคุณลักษณะการเป็นนักปฏิบัติ ได้แก่ การให้บุคคลทำด้วยตนเอง จัดประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้บุคคลได้ทำด้วยตนเอง การใช้วิธีการบอก ให้ดู ตัวอย่างแล้วให้ทำด้วยตนเอง การพัฒนาควรคำนึงถึงความแตกต่างกันของบุคคล เช่น ประสบการณ์และความรู้เดิม ลักษณะของบุคคล (ความช่างสังเกต ความกระตือรือร้น ความขยัน อดทน เอาจริงเอาจริง ความมีวินัย) สิ่งที่ได้รับจากการ

วิจัยคือ การที่บุคคลลงมือปฏิบัติด้วยตนเองจะทำให้เกิดคุณลักษณะของการเป็นคนช่างสังเกต ช่างคิด และการเป็นนักปฏิบัติ ผู้สอนเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการจัดสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขให้กับผู้เรียน ลักษณะของคนที่มีความใฝ่เรียน ใฝ่รู้ มีความเพียรพยายาม เอาจริงเอาจัง และมีความอดทนจะมีผลต่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง

Adenuga (1989) ศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ระหว่างระดับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง กับวิธีการเรียนของนักศึกษาผู้ใหญ่อเมริกันและนักศึกษาที่เป็นชาวต่างชาติรวม 178 คน เครื่องมือวิจัย 2 ฉบับ ได้แก่ แบบวัดประสบการณ์การเรียนรู้และแบบวัดระดับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ศึกษาความสัมพันธ์แบบย้อนหลังโดยใช้การวิเคราะห์ความแปรปรวน และวิเคราะห์เส้นทางในการทดสอบสมมุติฐาน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า สัญชาติ ระดับของโปรแกรมการเรียน วิธีการเรียนรู้และระดับการศึกษา มีผลต่อระดับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ส่วนอายุ เพศ และลักษณะงานไม่มีผลในการทำนายระดับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองหรือวิธีการเรียน ผลการวิจัยนำไปสู่ข้อสรุปว่าในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง จะต้องมีความกระตือรือร้นและความสามารถที่เป็นนามธรรม นอกจากนี้นิสัยในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองสามารถส่งเสริมให้สูงขึ้นได้

Caffarella (1983) ศึกษารูปแบบของการวางแผนการเรียน แบบใดที่มีคุณค่ากับการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองมากที่สุด กลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษาปริญญาโทจำนวน 54 คน โดยใช้แบบวัด SDLRS และแบบสอบถามรูปแบบของการเรียน ที่ถามถึงความคิดเห็นว่ารูปแบบของการวางแผนการเรียนชนิดใดที่มีคุณค่าที่สุดสำหรับใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า 69 เปอร์เซ็นต์มีความเชื่อว่ารูปแบบของการทำสัญญาเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุด ส่วนที่เหลือก็มีความเชื่อว่า ดีมาก หรือดี และกลุ่มตัวอย่างมีตอบแบบสอบถามนี้เป็นผู้ที่ได้คะแนนจากแบบวัด SDLRS ที่มีค่าเฉลี่ยของคะแนนที่สูงมาก (เปอร์เซ็นต์ไทล์ที่ 90) อีกด้วย Caffarella จึงมีความเห็นว่าการวางแผนการเรียนโดยใช้รูปแบบของการทำสัญญา เป็นยุทธวิธีหนึ่งที่น่าไปสู่การกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

Coker (1984) ทำการสำรวจแบบการเรียนแบบความรู้ความจำในกลุ่มนักศึกษาพยาบาล เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิธีสอน 2 วิธี คือ วิธีการสอนที่ให้ผู้เรียนเรียนรู้แบบมีอิสระและวิธีการสอนที่ให้ผู้เรียนเรียนรู้แบบพึ่งพาครูผู้สอนกับการคิด 3 แบบ วิธีการสอนที่ผู้เรียนชอบและผลการเรียนปลายภาค ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มตัวอย่างเป็น 2 กลุ่ม โดยใช้ผลการสอบจากแบบทดสอบแบบความรู้ความจำ ดำเนินการทดลองสอนกลุ่มแรกใช้วิธีการสอนแบบพึ่งพาครูผู้สอน และแบบมีอิสระมีผลการเรียนแตกต่างกันโดยค่าเฉลี่ยของผลการเรียนของกลุ่มที่เรียน

แบบมีอิสระสูงกว่ากลุ่มที่เรียนแบบพึ่งพาครูผู้สอนอย่างมีนัยสำคัญ และยังพบว่าวิธีการสอนของครูที่นักศึกษาพยาบาลชอบคือ ให้ผู้เรียนเรียนรู้แบบมีอิสระ

Guglielmino (1977) ศึกษาคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยวิธีการการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมมากในต่างประเทศ พบว่า บุคคลที่จะมีการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง นั้นควรมีลักษณะความพร้อมของการเรียนรู้ 8 ประการ คือ

1. การเปิดรับโอกาสการเรียนรู้ (Openness to learning opportunities)
2. อัตมโนทัศน์ในด้านการเป็นผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพ (Self concept as an effective learner)
3. มีความคิดริเริ่มและเรียนรู้ด้วยตนเอง (Initiative and independence in learning)
4. มีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน (Informed acceptance of responsibility for one's own learning)
5. มีความรักในการเรียน (Love in learning)
6. มีความคิดสร้างสรรค์ (Creativity)
7. มองอนาคตในแง่ดี (Positive orientation to the future)
8. สามารถใช้ทักษะทางการศึกษาความรู้และทักษะการแก้ปัญหา (Ability to use basic study skills and problem-solving skills)

Hunter (1971) ได้ศึกษาผลของโปรแกรมอำนวยการให้เกิดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง กลุ่มตัวอย่างคือ นักเรียนจำนวน 28 คนจาก Meramec Community College โดยการทดลองใช้โปรแกรมอำนวยการให้เกิดการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง (Program of Supervised Self-Directed Learning) ผลการวิจัยที่ได้จากการตอบแบบสอบถามหลังจากเข้าโปรแกรม พบว่า 1) นักเรียนมีการตอบสนองต่อการเรียนรู้ของตนเองดีขึ้น 2) นักเรียนมีความสามารถในการจัดสรรเวลาที่ดี ทำให้มีเวลาว่าง และมีเงินเก็บมากขึ้นจากการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง

3) นักเรียนสามารถเรียนหนังสือได้ดีขึ้นเมื่อใช้เทคนิคการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง 4) นักเรียนมีความเชื่อมั่นในตนเองและมีความสนใจที่จะเรียนได้อย่างต่อเนื่องขึ้น

Kasworm (1982) ศึกษาการพัฒนาการหาความรู้โดยการชี้นำตนเอง (Self-Directed Knowledge) โดยดูจากพฤติกรรมของการมีส่วนร่วมในวิชา “วิธีการและเทคนิคในการศึกษาผู้ใหญ่” ที่ใช้สัญญาการเรียนในการเรียนในวิชานี้ กลุ่มตัวอย่างคือ นักศึกษาปริญญาโท จำนวน 33 คน ซึ่ง 33 คนที่ถูกคาดหวังว่าเป็นผู้มีระดับของการชี้นำตนเองสูง โดยใช้แบบวัด SDLRS ตอนที่เริ่มต้นเรียน และวัดอีกครั้งหลังจากที่เรียนในวิชานี้เสร็จสิ้นลงแล้ว นอกจากนี้ยังมีการเก็บบันทึกการสังเกตจากผู้สอนและนักศึกษาอีกสองคนเป็นรายวันไว้ในระหว่างที่เรียนในวิชานี้อีกด้วย ผลการวิจัยพบว่า คะแนนที่ได้จากแบบวัด SDLRS ในครั้งหลังมีระดับของการเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และผลจากการสังเกต พบว่า นักศึกษาส่วนใหญ่มีการแสดงออกถึงการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองในทางบวก และบ่งบอกถึงความต้องการที่จะเปิดโอกาสในการที่จะเป็นผู้ที่จะชี้นำตนเองในอนาคตอีกด้วย

Lamb (1996) ได้ทำการศึกษาวิจัยกรณีศึกษาซึ่งติดตามผลในระยะเวลา 5 ปี ในเรื่องการจัดการควบคุมการเรียนรู้ของตนเองในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาแบบประสมในเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งใน Derbyshire ในประเทศอังกฤษที่สอนภาษาเยอรมัน ฝรั่งเศส และญี่ปุ่นเป็นภาษาต่างประเทศ ผู้เรียนทุกคนต้องเรียนภาษาต่างประเทศ 1 ภาษาตั้งแต่เข้าเรียนอายุ 11 ปี จนถึงอายุ 16 ปี โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนรับผิดชอบการวางแผนการกำกับ และการวัดผลความก้าวหน้าของตนเอง ผลการศึกษาวินิจฉัยปรากฏดังนี้ 1) ผู้เรียนชอบการตั้งอัตราความก้าวหน้าของตนเอง 2) ผู้เรียนชอบการเลือกที่เกี่ยวกับความต้องการในการเรียนของเขาตามความสามารถของตนเอง และนักเรียนสามารถทำงานในสิ่งที่ต้องการตามเวลาที่ต้องการได้ 3) ผู้เรียนรู้สึกทำงานได้ดี หรือดีขึ้นเมื่อมีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง 4) เมื่อผู้เรียนคุ้นเคยกับการทำงานในลักษณะนี้ ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะในการจัดระบบในการเรียนรู้ภาษาของตนเอง 5) ผู้เรียนสามารถใช้ทักษะต่างๆ ในการจัดการควบคุมการเรียนรู้ของตนเองจากหลักสูตรอื่น ๆ 6) ผู้เรียนพัฒนาทักษะในการประเมินตนเอง 7) ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการค้นหาความช่วยเหลือเมื่อรู้สึกไม่มั่นใจ จึงทำให้เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานที่สัมพันธ์กับความก้าวหน้าที่ได้รับ

Langston (1989) ได้ศึกษาลักษณะการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความพอใจของผู้เรียนต่อโครงการเรียนด้วยการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองกับการเรียนโดยครูเป็นผู้นำ โดยเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและระดับความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ด้วยการทดสอบค่าที (t-test) ไค-สแควร์ (Chi-Square) และ ANOVA ผลการวิจัย พบว่า การประเมินด้วยตนเองกับการประเมินโดยผู้สอนไม่แตกต่างกัน ผู้เรียนที่มี

ระดับความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองสูงมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง การวิเคราะห์หลังจากผู้เรียนจบโครงการแล้ว พบว่า ความพอใจในการเรียนระหว่างโครงการเรียนทั้งสองแบบไม่แตกต่างกัน แต่ผู้เรียนในโครงการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองมีความพอใจที่ได้เลือกทางเลือก กำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนและตัดสินผลการเรียนของตนเองและรับผิดชอบในการทำงานของตนเอง มีความเป็นอิสระไม่มีความรู้สึกกดดันในการทำงานและมีความรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมในโครงการทั้งหมด

Murray (1987) ศึกษาผลการฝึกงานในคลินิกกับความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองของนักเรียนพยาบาล พบว่า ระดับความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองของนักศึกษาพยาบาลมีความสัมพันธ์กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและการวางแผนในการศึกษาต่ออย่างมีนัยสำคัญ และนักเรียนที่มีความรู้สึกว่าคุณมีส่วนร่วมในการฝึกงานที่มีคุณภาพ มีคะแนนความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองอยู่ในระดับสูง

Posner (1989) ศึกษาการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ความคิดเห็นเกี่ยวกับสมรรถภาพของตนเอง และแนวโน้มของบุคลิกภาพ ของนักเรียนใน An Open Alternative High School โดยศึกษาทักษะ เจตคติ และลักษณะนิสัยของนักเรียนที่ส่งเสริมให้นักเรียนจบการศึกษาและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดเห็นเกี่ยวกับสมรรถภาพ แนวโน้มของบุคลิกภาพ และความพร้อมในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองของผู้เรียน เก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านสถานภาพส่วนบุคคลและข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยใช้เครื่องมือ The Self- Perception Profile for Adolescents (Harter, 1988), A Scale of Intrinsic Versus Extrinsic Orientation in the Classroom (Harter, 1980) และ The Self- Directed Learning Readiness Scale (Guglielmino, 1977) ผลการวิจัยพบว่าพัฒนาการของทักษะการชี้นำตนเอง เจตคติ และลักษณะนิสัยค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงทีละน้อยในตอนต้นของการเรียน และเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเรียนจบในโครงการที่เรียนโดยการชี้นำตนเอง ตั้งแต่ 1 โครงการขึ้นไป การรับรู้สมรรถภาพทางการศึกษาในทางบวกส่งผลต่อการจบการศึกษาและมีความสัมพันธ์ทางบวกกับจิตใจภายในซึ่ง ได้แก่ การชอบสถานการณ์การเรียนรู้ที่ทำหาย ชอบการเรียนรู้ว่าเป็นอิสระ มีความเชื่อมั่นในความอยากรู้ ความสนใจ ทำให้เกิดแรงจูงใจการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง ต้องการสนับสนุนที่ดี ให้อำนาจแก่นักเรียนมีการวางแผนการเรียนของแต่ละบุคคล และเน้นความหลากหลายในทักษะการเรียนรู้

Tysinger (1986) ได้ทำวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาวิธีการบรรลุเป้าหมายในโครงการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเองในผู้ใหญ่ กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจำนวน 30 คน เป็นผู้สอนในกองทัพ 15 คน พยาบาลฝึกหัด 15 คน พบว่า มีความยุ่งยากสับสนในกระบวนการวางแผนเป้าหมายในการเรียนรู้โดย

การชี้นำตนเอง และค่อนข้างจะไม่เป็นแบบแผน มีลักษณะการยืดหยุ่นได้ ยอมให้ผู้เรียนวางเป้าหมายและขยายเป้าหมายเหล่านั้นไปเรื่อยๆ พร้อมกับโครงการการเรียนรู้ก้าวหน้าขึ้น รูปแบบของการตั้งเป้าหมายจะขึ้นอยู่กับการสำรวจเนื้อหาในโครงการเรียนรู้ เพื่อที่จะหาความรู้พื้นฐานอย่างเพียงพอ ความพอใจต่อเป้าหมายการเรียนรู้จะเพิ่มขึ้นตามโครงการการเรียนรู้ที่ก้าวหน้าขึ้น กลุ่มตัวอย่างยืนยันว่าจะใช้วิธีการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง โดยมุ่งความสนใจในหัวข้อที่ตนสนใจ ซึ่งมีการควบคุมเป้าหมาย และวิธีการเรียนรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญ

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดสรุปได้ว่า ผู้จัดกิจกรรมการศึกษาควรจะให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ โดยการสร้างสภาพเอื้อต่อความคิดสร้างสรรค์ เมื่อผู้เรียนได้รับโอกาสในการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้มากขึ้น ผู้เรียนที่มีพัฒนาการในด้านการเรียนรู้ด้วยตนเองสูง จะแสดงพฤติกรรมที่เป็นคุณสมบัติของผู้ที่สามารถเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างชัดเจน ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะต่างๆ ในการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง มีวิธีดำเนินการ ได้แก่ การจัดประสบการณ์หรือสิ่งแวดล้อม ที่ส่งเสริมให้บุคคลคิดเองหรือทำด้วยตนเอง ควรคำนึงถึงความแตกต่างกันของบุคคล คุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้วยวิธีการการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง บุคคลที่จะมีการเรียนรู้โดยการชี้นำตนเอง นั้นควรมีลักษณะความพร้อมของการเรียนรู้ 8 ประการ คือ 1) การเปิดรับโอกาสการเรียนรู้ 2) อึดทนโน้ตสนในด้านการเป็นผู้เรียนที่มีประสิทธิภาพ 3) มีความคิดริเริ่มและเรียนรู้ด้วยตนเอง 4) มีความรับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตน 5) มีความรักในการเรียน 6) มีความคิดสร้างสรรค์ 7) มองอนาคตในแง่ดี และ 8) สามารถใช้ทักษะทางการศึกษาความรู้และทักษะการแก้ปัญหา